

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή και πώς
επηρεάστηκε από την «Αραβική Άνοιξη»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθανάσιος Δρακούλης

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αθανάσιος Δρακούλης, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

**ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΥΘΥΝΗΣ**

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Ο ΔΗΛΩΝ

Αθανάσιος Δρακούλης (01791220M017)

*Στη σύζυγό μου Άννα, καθώς και στις
αγαπημένες μου κόρες, Σταυριανή και Νικολέτα.*

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές» του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Υφαντή, για την καθοδήγηση και την υποστήριξη που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους Καθηγητές του Παντείου Πανεπιστημίου για τις πολύτιμες γνώσεις τις οποίες μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, παρά τις αντίξοες και πρωτόγνωρες συνθήκες που δημιουργήσε η πανδημία.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου για όλη τη στήριξη, την υπομονή και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα.

Πίνακας περιεχομένων

Κατάλογος Εικόνων	i
Περίληψη	ii
Abstract	iii
Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1: Ο Νεοκλασικός Ρεαλισμός ως θεωρία ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων	4
1.1 Οι βασικές αρχές της θεωρίας του νεοκλασικού ρεαλισμού.....	4
1.2 Ο νεοκλασικός ρεαλισμός της Διεθνούς Πολιτικής	8
1.3 Η εφαρμογή του νεοκλασικού ρεαλισμού στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων .	11
Κεφάλαιο 2: Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας πριν από την «Αραβική Άνοιξη»	14
2.1 Από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι την ανάδειξη του AKP ...	14
2.2 Το AKP στην εξουσία και η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας .	16
2.3 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής πριν από την «Αραβική Άνοιξη»	18
Κεφάλαιο 3: Η επίδραση της Αραβικής Άνοιξης στην κατανομή ισχύος του περιφερειακού συστήματος της Μέσης Ανατολής	21
3.1 Τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης	21
3.2 Ανεξάρτητη μεταβλητή: Η διαμόρφωση του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή μετά την Αραβική Άνοιξη	23
3.3 Ενδιάμεσες μεταβλητές (Intervening Variables): Οι εσωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.....	25
Κεφάλαιο 4 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την «Αραβική Άνοιξη»	29
4.1 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή κατά τη διάρκεια και μετά την «Αραβική Άνοιξη».....	29
4.2 Επίδραση των ενδιάμεσων μεταβλητών στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στις αραβικές εξεγέρσεις	32
4.2.1 Δομή διεθνούς συστήματος.....	32

4.2.2 Αντιλήψεις ηγετών	34
4.2.3 Στρατηγική κουλτούρα	38
4.2.4 Σχέσεις Κράτους- κοινωνίας.....	41
4.3.5 Εγγώριοι θεσμοί	43
Συμπεράσματα	45
Βιβλιογραφία	49

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1. Η θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού τύπου I και II.....	8
Εικόνα 2. Το μοντέλο του νεοκλασικού ρεαλισμού για την εξωτερική πολιτική	9

Περίληψη

Οι αραβικές εξεγέρσεις, οι οποίες ξεκίνησαν στο τέλος του 2010 και επηρέασαν σχεδόν όλες τις αραβικές χώρες, είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην κατανομή ισχύος στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής. Το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε από τη σταδιακή απόσυρση των Η.Π.Α. από την ευρύτερη περιοχή, σε συνδυασμό με τη ρευστότητα και την αστάθεια που προκάλεσε η «Αραβική Άνοιξη», έδωσαν την ευκαιρία σε ποικίλους δρώντες, συμπεριλαμβανομένης της Τουρκίας, να διεκδικήσουν έναν αναβαθμισμένο ρόλο στην περιοχή.

Η παρούσα εργασία διερευνά τους παράγοντες που διαμόρφωσαν την τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης» υπό το πρίσμα του νεοκλασικού ρεαλισμού, μέσω της μελέτης περίπτωσης τριών αραβικών κρατών: της Αιγύπτου, της Λιβύης και της Συρίας. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται η επίδραση τόσο εξωτερικών (συστημικών) όσο και εσωτερικών παραγόντων, όπως οι αντιλήψεις των ηγετών, η στρατηγική κουλτούρα, η σχέση κράτους- κοινωνίας και οι εγχώριοι θεσμοί.

Μέσα από την εργασία αυτή προέκυψαν ότι τόσο οι εξωτερικοί παράγοντες, δηλαδή η δομή του διεθνούς συστήματος, όσο και οι εσωτερικοί παράγοντες, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, η οποία υπήρξε το αποτέλεσμα του συνδυασμού τους.

Λέξεις- κλειδιά: Νεοκλασικός Ρεαλισμός, Τουρκία, Αραβική Άνοιξη, Διεθνές Σύστημα

Abstract

The Arab uprisings, which began in late 2010 and affected almost all Arab countries, had a significant impact on the distribution of power in the Middle East regional system. The power vacuum, created by the gradual withdrawal of the US from the region, combined with the instability caused by the “Arab Spring”, gave to a variety of actors, including Turkey, the opportunity to claim an upgraded role in the region.

This paper investigates the factors that shaped Turkish foreign policy in the Middle East after the events of the "Arab Spring" in the light of neoclassical realism through the case study of three Arab states: Egypt, Libya, Syria. It examines the influence of both external (systemic) and internal factors, such as leaders' perceptions, strategic culture, the state-society relationship, and domestic institutions.

The present study showed that both external factors, i.e. the structure of the international system, and internal factors, played an important role in the formulation of Turkish foreign policy, which was the result of their combination.

Keywords: Neoclassical realism, Turkey, Arab Spring, international system

Εισαγωγή

Το 2010 ήταν χρονιά ορόσημο για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, καθώς «σημαδεύτηκε» από ένα φαινόμενο κοινωνικοπολιτικών αλλαγών, το οποίο έγινε γνωστό ως «Αραβική Άνοιξη» και συνίστατο από ένα σύνολο εξεγέρσεων των πολιτών των αραβικών κρατών. Οι εξεγέρσεις ταυτίστηκαν με το αίτημα των πολιτών για περισσότερη δημοκρατία και σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα ενώ υλοποιήθηκαν αυθόρμητα με έναν κοινό στόχο, την απομάκρυνση από την εξουσία των απολυταρχικών καθεστώτων των κρατών τους και την επικράτηση ενός πολιτικού πλουραλισμού.

Αυτό το κύμα της αλλαγής επηρέασε άμεσα τα καθεστώτα και τις κοινωνίες των κρατών όπου έλαβαν χώρα οι πιο μεγάλες και δυναμικές εξεγέρσεις, ενώ έμμεσα επηρέασε και άλλα κράτη της ευρύτερης περιοχής. Στην «καρδιά» αυτού του κοινωνικοπολιτικού φαινομένου, βρέθηκε και μία μη αραβική χώρα της Μέσης Ανατολής, η οποία αν και δεν αντιμετώπισε στο εσωτερικό της εξεγέρσεις, εντούτοις δεν μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από τις εξελίξεις. Ο λόγος για την Τουρκία η οποία όντας μουσουλμανική χώρα και ιστορική εξέλιξη της πάλαι ποτέ οθωμανικής αυτοκρατορίας, είχε πολιτιστικούς και θρησκευτικούς δεσμούς με τις αραβικές χώρες της Μέσης Ανατολής.

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, από ιδρύσεως του κράτους της, χαρακτηριζόταν από τις αρχές της «εκδυτικοποίησης», της ισορροπίας δυνάμεων και της διατήρησης του status quo. Από το 2002 κι έπειτα όμως, η άνοδος στην τουρκική ηγεσία του ισλαμικού Κόμματος για τη Δικαιοσύνη και την Ανάπτυξη (ΑΚΡ), με ηγέτη το Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, άλλαξε το στρατηγικό προσανατολισμό της χώρας και αναμόρφωσε την εξωτερική πολιτική της ως προς τη Μέση Ανατολή. Στόχος ήταν η αύξηση της επιρροής της Τουρκίας στις αραβικές χώρες, μέσω της χρήσης «ήπιας ισχύος», εκμεταλλευόμενη τη δυναμική της τουρκικής οικονομίας αλλά και των δεσμών της με τις αραβικές χώρες.

Η μελέτη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας κινούσε πάντα το ενδιαφέρον των πολιτικών και κοινωνικών επιστημόνων, καθώς πρόκειται για μια μουσουλμανική χώρα με δημοκρατική διακυβέρνηση, μέλος του ΝΑΤΟ, με ισχυρή οικονομική και

στρατιωτική παρουσία. Πρόκειται, άλλωστε, για ένα θέμα διεθνούς ενδιαφέροντος δεδομένου ότι πλέον η Τουρκία έχει εγκαταλείψει την πολιτική της διατήρησης του status quo - την οποία είχε προωθήσει ο Κεμάλ - και έχει αναδειχθεί σε έναν σημαντικό και απρόβλεπτο δρώντα του διεθνούς συστήματος. Με την παρούσα εργασία επιδιώκεται η ανάλυση και η εξήγηση της διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης», υπό το πρίσμα της θεωρίας του νεοκλασικού ρεαλισμού.

Η εν λόγω θεωρία υποστηρίζει ότι η εξωτερική πολιτική των κρατών είναι αποτέλεσμα της διεθνούς δομής, των εγχώριων επιρροών και μιας σύνθετης σχέσης μεταξύ των δύο. Η Αραβική Άνοιξη, με τη ρευστότητα και την αστάθεια που επέφερε, δημιούργησε μία δυναμική, η οποία χαρακτηρίστηκε από τη ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων και τη ριζική μεταβολή των μέχρι τότε παγιωμένων πολιτικών και κοινωνικών καταστάσεων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ως εκ τούτου, σκοπός της εργασίας είναι να ερευνήσει και να ερμηνεύσει τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής μιας περιφερειακής δύναμης, όπως η Τουρκία, σε μια περίοδο όπου συντελέστηκαν ραγδαίες και σημαντικές αλλαγές στο ευρύτερο περιφερειακό σύστημα.

Πιο συγκεκριμένα, πριν την Αραβική Άνοιξη η Τουρκία εφάρμοζε μια προσέγγιση μηδενικών προβλημάτων και άσκησης επιρροής μέσω της «ήπιας» ισχύος στις χώρες της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο μετά τις εξεγέρσεις και τις αλλαγές που επέφεραν στο εσωτερικό των κρατών όπου έλαβαν χώρα, η Άγκυρα άσκησε μια παρεμβατική πολιτική και σταδιακά προχώρησε από τα μηδενικά προβλήματα με τις γειτονικές χώρες, στη χρήση «σκληρής» ισχύος». Το ερώτημα που θα απαντηθεί είναι ποιοι ήταν αυτοί οι παράγοντες και πώς επηρέασαν τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, μετά την «Αραβική Άνοιξη», υπό το πρίσμα του νεοκλασικού ρεαλισμού ως μεθοδολογία ανάλυσης των συστημικών και εσωτερικών παραγόντων. Επιπλέον θα ερευνηθεί το πώς αυτή η μεταβολή υλοποιήθηκε, μέσω της μελέτης περίπτωσης της Αιγύπτου, της Λιβύης και της Συρίας.

Η παρούσα εργασία αναπτύσσεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναπτύσσεται ο νεοκλασικός ρεαλισμός ως θεωρία ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, οι βασικές αρχές του, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτή εφαρμόζεται στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων. Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζεται η εξωτερική πολιτική της

Τουρκίας πριν από την Αραβική Άνοιξη, η αλλαγή της υπό τη διακυβέρνηση του ΑΚΡ, το δόγμα του «στρατηγικού βάθους» και πώς αυτό διαμόρφωσε την προσέγγιση των χωρών της Μέσης Ανατολής. Στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζονται τα γεγονότα και οι επιδράσεις της Αραβικής Άνοιξης στην Τουρκία, τόσο στη διαμόρφωση του διεθνούς περιβάλλοντος, όσο και στους εσωτερικούς παράγοντες που διαμορφώνουν την πολιτική ενός κράτους. Στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζεται η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την Αραβική Άνοιξη, μέσω της μελέτης περίπτωσης τριών αραβικών χωρών της ευρύτερης περιοχής, την Αίγυπτο, τη Λιβύη και τη Συρία, υπό το πρίσμα των εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων που τη διαμόρφωσαν. Τέλος, παρατίθενται τα σημαντικότερα συμπεράσματα της μελέτης.

Εν τέλει, μέσα από όσα μελετήθηκαν, συμπεραίνεται ότι η εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας έγινε περισσότερο παρεμβατική μετά τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης, ωστόσο είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι παράγοντες υπό την επίδραση των οποίων συντελέστηκε η προαναφερθείσα μεταβολή.

Κεφάλαιο 1: Ο Νεοκλασικός Ρεαλισμός ως θεωρία ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων

1.1 Οι βασικές αρχές της θεωρίας του νεοκλασικού ρεαλισμού

Με στόχο την καλύτερη κατανόηση της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων που καλείται «νεοκλασικός ρεαλισμός» κρίνεται σκόπιμη η σύντομη αναφορά στη θεωρία του ρεαλισμού, αφού αυτός αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία δομήθηκε η νεοκλασική ρεαλιστική θεωρία. Η ρεαλιστική σκέψη έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, αρχικά στον Θουκυδίδη, μετά στον Machiavelli, τον Hobbes, τον Rousseau, τον Morgenthau και άλλους φιλοσόφους και κοινωνικούς στοχαστές. Παρά τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες της θεωρίας του ρεαλισμού, όλοι οι ρεαλιστές πιστεύουν πως οι πιο σημαντικοί δρώντες στον κόσμο είναι τα κυρίαρχα κράτη, που δρουν ορθολογικά για να ενισχύσουν την ασφάλεια και την ισχύ τους στο άναρχο διεθνές σύστημα. Ως αναρχία εννοείται η απουσία μίας παγκόσμιας νόμιμης κυβερνητικής αρχής που να ρυθμίζει τις διαφορές και να επιβάλλει την συμφωνία ανάμεσα στα κράτη. Καθώς η ρεαλιστική σχολή δεν διαθέτει μόνο μία και μοναδική θεωρία, οι ακαδημαϊκοί την έχουν χωρίσει σε δύο κύριες κατηγορίες: τον κλασικό και το δομικό ρεαλισμό, με τον τελευταίο συχνά να εξομοιώνεται με τον νεορεαλισμό του Waltz (Levy & Thompson, 2010:28-31).

Σύμφωνα με τους Γκόφα και Τζηφάκη στο βιβλίο τους «Θεωρητικές προβολές στη Διεθνή πολιτική, Η Σινο-Αμερικανική Προσέγγιση», η εξηγητική ισχύς των ρεαλιστικών θεωριών κινείται σε δύο κύρια επίπεδα ανάλυσης, το μακρο – επίπεδο, το οποίο αναφέρεται στη δομή και τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος και των περιφερειακών υποσυστημάτων, καθώς και το μικρο – επίπεδο, το οποίο αναφέρεται στα επιμέρους χαρακτηριστικά των κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα, ο κλασικός ρεαλισμός βασίζεται στο μικρο-επίπεδο ανάλυσης, ήτοι τα χαρακτηριστικά των κρατών και τους δρώντες στο εσωτερικό του (π.χ. ηγεσία, πολιτικό σύστημα, γραφειοκρατία, ομάδες πίεσης), ενώ ο δομικός ρεαλισμός στο μακρο-επίπεδο ανάλυσης, ήτοι τη δομή ή αλλιώς το συσχετισμό δυνάμεων στο διεθνές σύστημα. Ο νεοκλασικός ρεαλισμός γεφυρώνει τις δύο αυτές προσεγγίσεις και ερμηνεύει τη συμπεριφορά των κρατών με σύνθεση και των δύο επιπέδων ανάλυσης (Γκόφας & Τζηφάκης, 2017:24-27).

Έτσι λοιπόν, οι εκπρόσωποι του κλασικού ρεαλισμού πιστεύουν ότι υπάρχουν πολλαπλές πηγές κρατικής συμπεριφοράς και ως εκ τούτου πολλές αιτίες πολέμου. Δέχονται τη σημασία της απουσίας κεντρικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα και τονίζουν τον ρόλο της ανθρώπινης φύσης ως πηγή επιθετικής συμπεριφοράς και πολέμου. Οι κλασικοί ρεαλιστές ενδιαφέρονταν να εξηγήσουν όχι μόνο τους πολέμους αλλά επίσης την εξωτερική πολιτική και την υψηλή στρατηγική των κρατών (Levy & Thompson, ό.π:31). Η ανθρώπινη φύση ερμηνεύει τις επιλογές των κρατών, τα οποία λογίζονται ως ενιαίοι δρώντες, μέσω των επιλογών της πολιτικής τους ηγεσίας (Γκόφας & Τζιφάκης, ό.π:54).

Από την άλλη ο Waltz, αν και συμφωνεί με τους κλασικούς ρεαλιστές αναφορικά με τη σημασία της ανθρώπινης φύσης, υποστηρίζει πως οι κλασικοί ρεαλιστές δεν τήρησαν την μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, ώστε να δημιουργήσουν θεωρίες που θα μπορούσαν να επαληθευτούν εμπειρικά. Ως εκ τούτου ανέπτυξε το νεορεαλισμό, ως μία εναλλακτική θεωρία, που θα είχε έναν πιο ισχυρό προσανατολισμό προς τις κοινωνικές επιστήμες. Ο Waltz επικεντρώθηκε στη επιδίωξη της ασφάλειας, με την ισχύ να είναι το μέσο και όχι ο σκοπός. Επιπλέον, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα και ισχυρίστηκε ότι η κατανομή της ισχύος έχει πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο στις κρατικές συμπεριφορές από ότι έχουν τα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών ή των μεμονωμένων πολιτικών αρχηγών, δηλαδή ότι η ίδια η δομή επιβάλλει στα κράτη τη συμπεριφορά τους (Levy & Thompson, ό.π:31-32). Ωστόσο θα πρέπει να τονιστεί ότι η θεωρία του Waltz περιορίζεται στην εξήγηση των διεθνών αποτελεσμάτων και όχι στις συγκεκριμένες συμπεριφορές της εξωτερικής πολιτικής (Στο ίδιο: 34)

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, μια άλλη παραλλαγή του ρεαλισμού έχει προκύψει, μια που αποκλίνει από το δομικό ρεαλισμό με την οικοδόμηση μιας πληρέστερης θεωρίας της συμπεριφοράς εξωτερικής πολιτικής, που δίνει περισσότερη προσοχή στις εσωτερικές δομές και διαδικασίες. Αυτός είναι ο νεοκλασικός ρεαλισμός. Οι νεοκλασικοί ρεαλιστές αναγνωρίζουν τη σημασία της αναρχίας, δίνουν αιτιώδη προτεραιότητα στην δομή του συστήματος και υποστηρίζουν πως οι υλικές ικανότητες είναι ο πιο καθοριστικός παράγοντας των κρατικών στρατηγικών. Επιπλέον, δίνουν έμφαση στις εσωτερικές διαδικασίες που παρεμβαίνουν στις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής, όπως οι σωστές ή λάθος αντιλήψεις των πολιτικών αρχηγών όσον αφορά την κατανομή των υλικών δυνατοτήτων του κράτους, το ποσοστό αυτονομίας του

κράτους από την κοινωνία και την επιρροή των εγχώριων κοινωνικών δρώντων και ομάδων συμφερόντων στην εξωτερική πολιτική. Ενώ οι δομικοί ρεαλιστές, και κάποιοι εκ των κλασικών, υποστηρίζουν ότι το ανθρώπινο δυναμικό και οι οικονομικοί πόροι μιας χώρας μεταφράζονται άμεσα σε εθνική ισχύ, οι νεοκλασικοί ρεαλιστές τονίζουν την ανάγκη των ηγετών να κινητοποιήσουν τους κοινωνικούς πόρους και να τους μετατρέψουν στην ισχύ που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη στήριξη των πολιτικών ασφαλείας του κράτους (Στο ίδιο:37-38).

Τα βασικά χαρακτηριστικά της θεωρίας του νεοκλασικού ρεαλισμού συνοψίζονται στην έμφαση στο θεμελιώδη ρόλο του διεθνούς συστήματος ως παράγοντα διαμόρφωσης των Διεθνών Σχέσεων, κατά τις επιταγές του δομικού ρεαλισμού, σε συνδυασμό με την ενσωμάτωση επιπλέον μεταβλητών που άπτονται των εσωτερικών χαρακτηριστικών των εθνικών κρατών, στο πλαίσιο της ανάλυσης και ερμηνείας της εφαρμοζόμενης εξωτερικής πολιτικής και υψηλής στρατηγικής τους (Juneau et al., 2019:8-22). Με λίγα λόγια, στη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού το διεθνές σύστημα διατηρεί τον κεντρικό του ρόλο στο πλαίσιο της ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων ενώ, παράλληλα, αποβάλλεται ο ντετερμινισμός που απορρέει από αυτό. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της εισαγωγής «εσωτερικών» μεταβλητών, δηλαδή μεταβλητών που σχετίζονται με δυνάμεις που δρουν στο εσωτερικό των εθνικών κρατών, όπως η αντίληψη των ηγετών τους σχετικά με την υφιστάμενη κατανομή ισχύος (Schweller, 2018:23-48).

Σύμφωνα με τους Ripsman, Taliafero και Lobell (2016:25-26), διακρίνονται δύο «τύποι» στο πλαίσιο της νεοκλασικής ρεαλιστικής θεωρίας. Ο πρώτος στοχεύει στην εξήγηση των ασυμφωνιών που παρατηρούνται ανάμεσα στην αναμενόμενη συμπεριφορά των κρατών, ως αποτέλεσμα της επίδρασης της δομής του διεθνούς συστήματος, και την συμπεριφορά που αυτά τελικά αναπτύσσουν, ενώ ο δεύτερος στοχεύει στη θεωρητική προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής που εφαρμόζουν τα κράτη.

Πιο αναλυτικά, ο πρώτος τύπος νεοκλασικού ρεαλισμού επιδιώκει την παροχή επαρκών εξηγήσεων σχετικά με τις αιτίες που τα κράτη δεν αναπτύσσουν την εξωτερική πολιτική που θα ήταν αναμενόμενη εάν λαμβανόταν υπόψη αποκλειστικά η επίδραση της κατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα. Τα παραδείγματα από την πρόσφατη ιστορία είναι πολλά, από την αδυναμία των ευρωπαϊκών κρατών να

αντιληφθούν εγκαίρως τον επεκτατισμό του Γ΄ Ράιχ και να βρεθούν κατάλληλα προετοιμασμένα κατά την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, έως την επιλογή ισχυρών κρατών να διεξάγουν δαπανηρές - σε επίπεδο τόσο οικονομικών όσο και ανθρώπινων πόρων – επιχειρήσεις, σε περιοχές που δε σχετίζονται με βασικούς στρατηγικούς στόχους τους, όπως για παράδειγμα η επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν ή η επέμβαση των Η.Π.Α. στο Βιετνάμ (Ripsman et.al, 2016:26).

Αυτές οι ασυμφωνίες μπορεί να οφείλονται στην έλλειψη ομοφωνίας μεταξύ των πολιτικών δρώντων, στην έλλειψη κοινωνικής συνοχής, η οποία δεν επιτρέπει τη λήψη αποφάσεων για την αντιμετώπιση τυχόν απειλών, είτε σε ιδεολογικές αγκυλώσεις των ηγετών, που οδηγούν σε μη ορθολογικές πολιτικές. Σε κάθε περίπτωση, στο νεοκλασικό ρεαλισμό τύπου I, το διεθνές σύστημα θεωρείται ότι στέλνει σαφή μηνύματα, που όμως διέρχονται από τις ατελείς αντιλήψεις των ηγετών ή συναντούν ισχυρές εσωτερικές αντιστάσεις (Στο ίδιο:27-28).

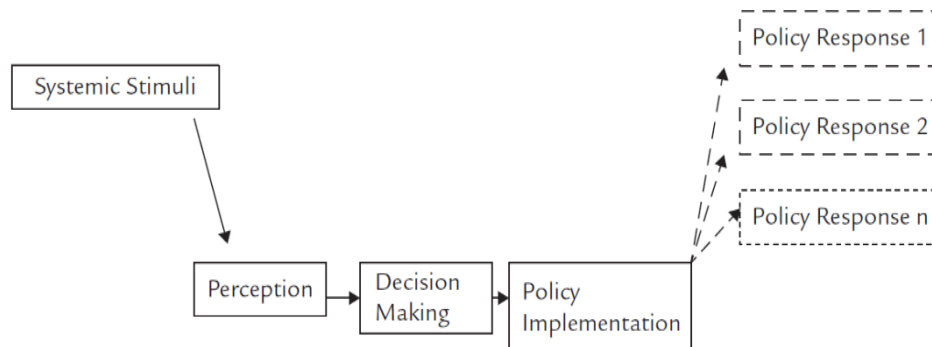
Από την άλλη πλευρά, οι εκπρόσωποι του δεύτερου τύπου νεοκλασικού ρεαλισμού υποστηρίζουν ότι η εν λόγω θεωρία βρίσκει εφαρμογή όχι μόνο στην εξήγηση τυχόν ασυμφωνιών, αλλά και στην ευρύτερη εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Όταν τα κράτη βρίσκονται αντιμέτωπα με σαφείς απειλές, τείνουν να αναπτύσσουν την εξωτερική τους πολιτική με βάση τις πιέσεις που δέχονται από το διεθνές σύστημα, σύμφωνα με τις επιταγές του δομικού ρεαλισμού. Ωστόσο, επειδή η επικράτηση συνθηκών άμεσων απειλών δε συνιστά σύνηθες φαινόμενο στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος, τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ ποικίλων στρατηγικών επιλογών, οι οποίες σχετίζονται με τις αντιλήψεις των ηγετών τους, τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, καθώς και τη δυνατότητα εφαρμογής της εκάστοτε πολιτικής, υπό το πρίσμα των υφιστάμενων εσωτερικών περιορισμών (Στο ίδιο:29).

Χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα μίας τέτοιας περίπτωσης αποτελεί η στρατηγική επιλογή της Γερμανίας να στραφεί εναντίον της Βρετανίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά το γεγονός ότι αυτή δεν αποτελούσε απειλή για την ίδια ενώ, αντιθέτως, συνιστούσε τον βασικότερο εμπορικό της εταίρο. Σύμφωνα με τον Wohlforth (2009:32), η εν λόγω επιλογή της Γερμανίας υπαγορεύθηκε από την αντίληψη της ηγεσίας της χώρας σχετικά με το βασικό αντίπαλο δέος όσον αφορά την

κατανομή ισχύος μέσα στο πλαίσιο ενός πολυπολικού συστήματος που ευνοούσε τον πόλεμο (Στο ίδιο:30).

1.2 Ο νεοκλασικός ρεαλισμός της Διεθνούς Πολιτικής

Οι εσωτερικοί αυτοί παράγοντες που επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική έχουν συγκεκριμένους περιορισμούς, καθώς οι ηγέτες δεν αντιλαμβάνονται πάντα τις συστημικές αλλαγές σωστά, ακόμη και όταν αυτές είναι σαφείς, ενώ και το ίδιο το διεθνές σύστημα δεν παρουσιάζει πάντα ξεκάθαρα μηνύματα σχετικά με τις απειλές και τις ευκαιρίες που αναδύονται. Επιπλέον, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων δεν ανταποκρίνονται πάντα ορθολογικά στις συστημικές επιταγές, ακόμη και όταν τις αντιλαμβάνονται σωστά, ενώ τέλος τα κράτη δεν είναι πάντα σε θέση να κινητοποιήσουν τα διαθέσιμα μέσα και τους πόρους τους αποτελεσματικά, προκειμένου να εφαρμόσουν την απαραίτητη πολιτική (Ripsman et.al, ό.π:12). Η εν λόγω αντίληψη του νεοκλασικού ρεαλισμού, όπως αποτυπώνεται στην εικόνα 1 και περιλαμβάνει τους δύο τύπους της προηγούμενης ενότητας, προσδίδει εξηγητική ισχύ στο δομικό ρεαλισμό, μέσω της εξέτασης της αντίληψης των ηγετών, της λήψης απόφασης και της εφαρμογής της πολιτικής. Ωστόσο παρουσιάζει κάποιες ελλείψεις.

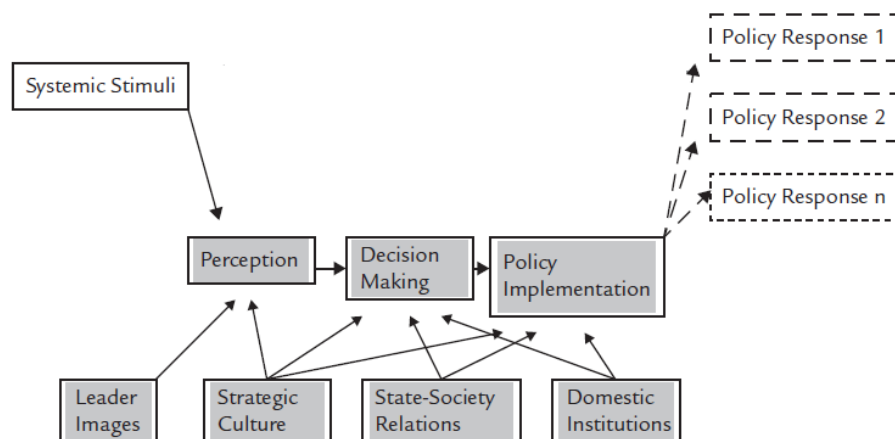
Εικόνα 1. Η θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού τύπου I και II

Παρέχει λίγες πληροφορίες τόσο για τη φύση των συστημικών ερεθισμάτων (ανεξάρτητη μεταβλητή) όσο και για τους εσωτερικούς παράγοντες που έχουν αιτιολογική σημασία και διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική των κρατών (εξαρτημένη μεταβλητή). Πιο συγκεκριμένα, η ανεξάρτητη μεταβλητή είναι ουσιαστικά το εξωτερικό περιβάλλον, με τη διεθνή και περιφερειακή δομή, όπως έχει

διαμορφωθεί ή ενδεχομένως διαμορφώνεται, και το οποίο θέτει τις παραμέτρους για τη μεταβολή της εξαρτημένης μεταβλητής (Στο ίδιο:79).

Η φύση του εξωτερικού περιβάλλοντος που αντιμετωπίζουν τα κράτη καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την επίδραση των εσωτερικών παραγόντων στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Σε γενικές γραμμές, όταν τα κράτη βρίσκονται εντός ενός περιοριστικού περιβάλλοντος που χαρακτηρίζεται, είτε από βραχυπρόθεσμες απειλές για την επιβίωσή τους - συμπεριλαμβανομένης της επιβίωσης του καθεστώτος - είτε από βραχυπρόθεσμα παράθυρα ευκαιριών, η εσωτερική πολιτική έχει περιορισμένο αντίκτυπο στην εξωτερική πολιτική. Στον αντίποδα, όταν το εξωτερικό περιβάλλον είναι πιο ανεκτικό, δίχως επικείμενες απειλές για επιβίωση ή αντίστοιχα ευκαιρίες, η εσωτερική πολιτική μπορεί να διαδραματίσει μεγαλύτερο ρόλο στον καθορισμό της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Αυτά τα συστημικά ερεθίσματα, ωστόσο, φιλτράρονται μέσω των διαδικασιών αντίληψης, λήψης αποφάσεων και εφαρμογής πολιτικής σε εγχώριο επίπεδο (Juneau et al., ό.π:10-11).

Ως εκ τούτου, για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη εξέταση των εσωτερικών παραγόντων που διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική των κρατών, χρησιμοποιούνται τέσσερις ενδιάμεσες μεταβλητές (intervening variables). Οι εν λόγω μεταβλητές είναι *οι αντιλήψεις των ηγετών, η στρατηγική κουλτούρα, οι εγχώριοι θεσμοί και οι σχέσεις κοινωνίας – κράτους* (Ripsman et.al, ό.π:59). Ο τρόπος δε που επηρεάζουν τους εσωτερικούς παράγοντες που διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική των κρατών, φαίνεται στην εικόνα που ακολουθεί.

Εικόνα 2. Το μοντέλο του νεοκλασικού ρεαλισμού για την εξωτερική πολιτική

Στη συνέχεια δίνεται μία σύντομη περιγραφή των τεσσάρων ενδιάμεσων μεταβλητών της νεοκλασικής ρεαλιστικής θεωρίας.

Αντιλήψεις των ηγετών: Αφορά την κοσμοθεωρία των ατόμων που βρίσκονται στην ηγεσία του κάθε κράτους και είναι υπεύθυνα για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής. Σύμφωνα με τους Ripsman, Taliafero και Lobell (2016:62), οι πεποιθήσεις των ηγετών έχουν μείζονα σημασία κατά την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών αφού παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το πώς η πολιτική ηγεσία αντιλαμβάνεται και αξιολογεί τη δομή και τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος και διαμορφώνουν τις στρατηγικές επιδιώξεις του κράτους. Οι προαναφερθείσες πεποιθήσεις των ηγετών διαμορφώνονται με βάση τρεις βασικές μεταβλητές: τη φιλοσοφική αντίληψη της πολιτικής, τις αντιλήψεις σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές επίτευξης των εθνικών στόχων και την εικόνα του εχθρού και των ίδιων (Ripsman et.al, 2016: 64).

Στρατηγική κουλτούρα: Αφορά τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη αντιλαμβάνονται και προσαρμόζονται στις αλλαγές της ισχύος σε υλικό επίπεδο, περιλαμβάνει δε τις σχετικές πεποιθήσεις τόσο των κρατικών θεσμών (π.χ. στρατός) όσο και του γενικού πληθυσμού. Η στρατηγική κουλτούρα συνιστά βασικό παράγοντα διαμόρφωσης των στρατηγικών προσδοκιών του κράτους σε επίπεδο πολιτικής ηγεσίας και γενικού πληθυσμού και, σταδιακά, θεσμοθέτησης των αποδεκτών και μη αποδεκτών συμπεριφορών στην εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική (Στο ίδιο:67). Η στρατηγική κουλτούρα του κράτους επηρεάζει σημαντικά την εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική δεδομένου ότι στρέφει την πολιτική ηγεσία προς στρατηγικές αποφάσεις όχι με βάση την αποτελεσματικότητά τους αλλά με βάση την ευκολία αποδοχής τους από την κοινωνία (Στο ίδιο:70).

Σχέση Κράτους- κοινωνίας: Αναφέρεται στο επίπεδο αρμονίας που παρατηρείται μεταξύ κράτους και κοινωνίας, το βαθμό αποδοχής, εκ μέρους των πολιτών, της εφαρμοζόμενης εξωτερικής πολιτικής, τον ανταγωνισμό μεταξύ κοινωνικών συνασπισμών για την κατάκτηση του κρατικού μηχανισμού, το επίπεδο πολιτικής και κοινωνικής συνοχής και την στήριξη των πολιτών στους γενικούς στόχους εξωτερικής πολιτικής και εθνικής ασφάλειας. Η εν λόγω μεταβλητή επηρεάζει σημαντικά την ικανότητα ενός ηγέτη να εφαρμόσει την εξωτερική πολιτική που θεωρεί ως την πλέον συμφέρουσα για το κράτος (Στο ίδιο: 70).

Εγγώριοι θεσμοί: Αυτή η ενδιάμεση μεταβλητή είναι ιδιαίτερα σημαντική στην ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, καθώς παρέχει ενδείξεις περί του ποιοι είναι οι μηχανισμοί που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πολιτικής των κρατών και πως αυτοί αλληλοεπιδρούν, όπως για παράδειγμα η γραφειοκρατική δομή, οι ρουτίνες και οι διαδικασίες που ακολουθούνται, καθώς και η δυνατότητα άσκησης βέτο (Στο ίδιο:75). Στο πλαίσιο των δημοκρατικών κρατών, οι προαναφερθέντες παράγοντες σχετίζονται με τη διάκριση των εξουσιών, τον έλεγχο και την ισορροπία δυνάμεων, ενώ σε μη δημοκρατικά κράτη σχετίζονται με στρατιωτικά, πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα. Η εν λόγω μεταβλητή επιδρά στην απόφαση των ηγετών να αξιοποιήσουν την εθνική ισχύ ως απάντηση στα κίνητρα και τις μεταβολές στην κατανομή ισχύος εντός του διεθνούς συστήματος (Στο ίδιο:76).

1.3 Η εφαρμογή του νεοκλασικού ρεαλισμού στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων

Όπως αναφέρθηκε και στο πλαίσιο της προηγούμενης ενότητας της παρούσας εργασίας, ο κλασικός ρεαλισμός παρουσιάζει ορισμένες αδυναμίες στην ερμηνεία της συμπεριφοράς που αναπτύσσουν τα κράτη, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη μίας νέας θεωρίας, αυτής του νεοκλασικού ρεαλισμού, η οποία χρησιμοποιείται ευρέως στις σύγχρονες μελέτες ως εργαλείο ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής των κρατών.

Το 2016, ο Δεβετζής έθεσε στο επίκεντρο της μελέτης του το δίλημμα ασφαλείας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας υπό το πρίσμα του αμυντικού και του νεοκλασικού ρεαλισμού, διερευνώντας την επίδραση τόσο της δομής του διεθνούς συστήματος, όσο και των εσωτερικών παραγόντων των δύο κρατών. Πιο αναλυτικά, οι εσωτερικές μεταβλητές που εξετάστηκαν περιλαμβάνουν τις στάσεις και αντιλήψεις της πολιτικής ηγεσίας Ελλάδας και Τουρκίας σχετικά με τη θέση ισχύος τους καθώς και την αντίστοιχη των αντιπάλων τους, τη δυνατότητα των ηγετών να διαχειρίζονται τα διαθέσιμα κρατικά κεφάλαια προς την επιθυμητή κατεύθυνση, το επίπεδο ανάπτυξης στρατιωτικής τεχνολογίας και τη γεωγραφία.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Federico Donelli (2020) διερεύνησε τους παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της

Τουρκίας κατά τη διακυβέρνηση του AKP, υπό το πρίσμα της νεοκλασικής ρεαλιστικής θεωρίας μελετώντας την επίδραση τεσσάρων ενδιάμεσων μεταβλητών: σύλληψη εθνικού ρόλου, μοντέλο λήψης αποφάσεων, αντίληψη στρατηγικού περιβάλλοντος και σύλληψη περιφερειακής τάξης.

Η νεοκλασική ρεαλιστική θεωρία έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως στη διεθνή βιβλιογραφία και για την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής της Κίνας. Το 2013, η Camilla Sorensen διερεύνησε, υπό το πρίσμα της νεοκλασικής ρεαλιστικής θεωρίας, την ανάδειξη της Κίνας σε έναν ισχυρό κρατικό δρώντα του διεθνούς συστήματος, την επίδραση ποικίλων εσωτερικών παραγόντων στην ισχυροποίηση αυτή καθώς και τον τρόπο με τον οποίο η Κίνα διαχειρίζεται την παρατηρούμενη αύξηση της ισχύος της.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, θα επιχειρηθεί ο προσδιορισμός των βασικών παραγόντων που επηρέασαν τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης». Έχοντας επιλέξει ως βασικό εργαλείο ανάλυσης τη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού, η παρούσα μελέτη θα διερευνήσει την επίδραση τόσο των συστημικών και εσωτερικών παραγόντων διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής όσο και της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης, όπως επιτάσσει η συγκεκριμένη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων.

Βασική ανεξάρτητη μεταβλητή διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, η οποία διαδραματίζει θεμελιώδη ρόλο με βάση τη νεοκλασική ρεαλιστική θεωρία, αποτελεί το διεθνές σύστημα (Ripsman et.al, 2016). Μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και της επακόλουθης κατάρρευσης του διπολικού συστήματος, το σύγχρονο διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό, συνοδευόμενο από την ανάδυση νέων κρατικών δρώντων με αυξανόμενη ισχύ σε ποικίλους τομείς. Ωστόσο, δεδομένου ότι μέχρις στιγμής, οι Η.Π.Α. παραμένουν κυρίαρχη δύναμη του διεθνούς συστήματος, αφού οι νέες αναδυόμενες δυνάμεις δεν έχουν καταφέρει προς το παρόν να τις ξεπεράσουν σε όρους ήπιας ή σκληρής ισχύος, ορισμένοι ερευνητές έχουν διατυπώσει την άποψη ότι αυτό θα ήταν ορθότερο να περιγραφεί με τον όρο «μόνο - πολυπολικό» σύστημα (Huntington, 1999:36).

Όσον αφορά το περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής, η σταδιακή απόσυρση των Η.Π.Α. από την περιοχή, άφησε περιθώριο για την ανάδειξη νέων περιφερειακών δυνάμεων στην περιοχή. Παράλληλα, καταγράφηκε μία σημαντική ενίσχυση του ισλαμικού στοιχείου στην περιοχή ως αποτέλεσμα των γεγονότων της

«Αραβικής Άνοιξης» και των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που ανεδείχθησαν. Μέσα στο πλαίσιο αυτό η Τουρκία, όντας ένας κρατικός δρώντας με βλέψεις στο εν λόγω περιφερειακό σύστημα, βρέθηκε αντιμέτωπη με μία σημαντική πρόκληση: τη διατήρηση της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» με τα καθεστώτα των γειτονικών κρατών, ή την υποστήριξη των αντικαθεστωτικών δυνάμεων. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιχειρείται η ανάλυση των βασικών αιτιών της μεταστροφής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και των επιδιώξεων που υπήρξαν η κινητήριος δύναμή της, χρησιμοποιώντας τη μεθοδολογία της ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών που αναλύθηκε στις προηγούμενες ενότητες. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλυθεί η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, από ιδρύσεως της Δημοκρατίας της μέχρι την έλευση της «Αραβικής Άνοιξης».

Κεφάλαιο 2: Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας πριν από την «Αραβική Άνοιξη»

2.1 Από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι την ανάδειξη του ΑΚΡ

Μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, ο Κεμάλ Ατατούρκ στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα έθνος – κράτος αποφάσισε να περιορίσει σημαντικά την επιρροή θρησκευτικών θεσμών που υφίσταντο μέχρι τότε και να προωθήσει ένα σχέδιο εκσυγχρονισμού και εκδυτικοποίησης της χώρας. Στο ανωτέρω πλαίσιο, στρατός και γραφειοκρατία είχαν την πρωτοκαθεδρία στη διασφάλιση του εθνικού και κοσμικού χαρακτήρα του κράτους καθώς και την ομαλή λειτουργία του (Ραπτόπουλος, 2020:232-234). Έτσι υιοθετήθηκε μια στρατηγική κουλτούρα, εστιασμένη στη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και της εθνικής ενότητας της χώρας (Vinken, 2018:19).

Συνοπτικά, η εξωτερική πολιτική που εφάρμοσε ο Κεμάλ δομήθηκε σε τέσσερις βασικές αρχές: ανάπτυξη εξωτερικής πολιτικής σύμφωνα με τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού, με στόχο την προάσπιση της ανεξαρτησίας του τουρκικού κράτους, σεβασμό στο διεθνές δίκαιο, ανάπτυξη ειρηνικών σχέσεων με τα άλλα κράτη και προσάρτηση στο δυτικό άρμα επιρροής (Göl:58). Ωστόσο, η προσέγγιση της κεμαλικής Τουρκίας με τα δυτικά κράτη επηρέασε δυσμενώς τις σχέσεις της με τις χώρες του αραβικού κόσμου. Σημειώνεται πως η αποξένωση της Τουρκίας από τα κράτη της Μέσης Ανατολής επηρεάστηκε σημαντικά από την απόφαση της χώρας να μετατραπεί σε ένα σύγχρονο κράτος δυτικού τύπου (Çaliş & Bağcı, 2003:201-202). Οι συνθήκες οι οποίες εξασφάλιζαν τη συνέχεια του κεμαλικού καθεστώτος έπαψαν να υφίστανται μετά τη λήξη του Β'ΠΠ, αφενός λόγω εσωτερικών τριβών και αφετέρου λόγω της απαίτησης της Δύσης για τον εκδημοκρατισμό της Τουρκίας. (Ραπτόπουλος, ό.π:232-234).

Οι πρώτες ελεύθερες εκλογές στην Τουρκία έλαβαν χώρα το 1950, οπότε και εξελέγη Πρωθυπουργός ο Αντνάν Μεντερές, ο οποίος και προσπάθησε να αλλάξει τον αντί-θρησκευτικό χαρακτήρα του κεμαλικού καθεστώτος, χωρίς ωστόσο ιδιαίτερη επιτυχία, καθώς δέκα χρόνια μετά ανατράπηκε από κεμαλιστές στρατιωτικούς και καταδικάστηκε σε θάνατο. Η μοίρα του έγινε το σύμβολο της αποφασιστικότητας των

στρατιωτικών να παραμείνουν οι θεματοφύλακες του τουρκικού Συντάγματος και των δυτικοποιημένων πολιτικών του Κεμάλ. (Fuller, 2014:65). Η ισλαμική παράταξη κατόρθωσε ξανά, στη διάρκεια των ετών που ακολούθησαν, να ανέλθει στην εξουσία (1974, 1975, 1977, 1996), χωρίς ωστόσο ιδιαίτερα αποτελέσματα καθώς επρόκειτο για αδύναμες κυβερνήσεις συνασπισμού, γεννημένες σε περιόδους πολιτικής αστάθειας και άρα περιορισμένων δυνατοτήτων (Ραπτόπουλος, ό.π:231).

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι ηγέτες της Τουρκίας παρέμειναν πιστοί στη δέσμευσή τους προς τις ΗΠΑ, παρέχοντας υποστήριξη στον Πόλεμο του Κόλπου το 1990, ενώ η Άγκυρα άρχισε να επιδιώκει πιο ενεργά την ένταξή της στην ΕΕ. Ταυτόχρονα όμως, ορμώμενη από την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η Άγκυρα άρχισε να ακολουθεί μια πιο πολύπλευρη εξωτερική πολιτική, προσεγγίζοντας και προσπαθώντας να αυξήσει την επιρροή της σε περιοχές των Βαλκανίων, της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου, καθώς και στη Μέση Ανατολή (Cagaptay, 2020:15-17).

Μετά τις εκλογές του 1999, ένα κίνημα από τους κόλπους των ισλαμιστών του Ερμπακάν, το οποίο περιελάμβανε τον Ταγίπ Ερντογάν, εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία από την πολιτική αστάθεια που υφίστατο και ίδρυσε το AKP. Το εν λόγω κόμμα διακήρυττε τη δέσμευσή του στις αρχές της δημοκρατίας, υποστήριζε μια φιλελεύθερη οικονομική πολιτική, και ως εκ τούτου γρήγορα απέκτησε οπαδούς όχι μόνο από τον ισλαμικό κύκλο αλλά και σοσιαλιστές νεοφιλελεύθερους διανοούμενους. Ωστόσο πολλοί ήταν αυτοί που διατηρούσαν επιφυλακτική στάση απέναντι στο νέο κόμμα και τις προθέσεις του καθώς, η ροπή του προς τον ισλαμισμό, με την ανάπτυξη ιδιαίτερων σχέσεων με τους «Αδελφούς Μουσουλμάνους» στην Αίγυπτο, όπως και προς το «νέο-οθωμανισμό», ως εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής, οδηγούσε σε αμφισβήτηση των μετριοπαθών του θέσεων (Fabbe & Balıkcıoğlu, 2019:61-63).

Το κύριο επιχείρημα του «νέο-οθωμανισμού», με υποστηρικτή τον ακαδημαϊκό και μετέπειτα Υπουργό Εξωτερικών και Πρωθυπουργό, Αχμέτ Νταβούτογλου, ήταν ότι μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, οι πρώην κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή είχαν αγνοηθεί από την Άγκυρα. Κατά συνέπεια, σε αντίθεση με άλλες πρώην αποικιακές δυνάμεις, η Τουρκία απέτυχε να αναπτύξει πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις με τα κράτη της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρόλο που η χώρα είχε στην πραγματικότητα βαθύτατους ιστορικούς, πολιτιστικούς και θρησκευτικούς δεσμούς

μαζί τους (Isiksal, 2015:24) Η θεωρία αυτή δεν ήταν κάτι πρωτοποριακό, καθώς παλιότεροι πολιτικοί της Τουρκίας είχαν αντίστοιχα οράματα, όπως ο Τουρκούτ Οζάλ στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο οποίος οραματιζόταν μια Τουρκία από την Αδριατική μέχρι το Σινικό Τείχος. Όμως, η σοβαρή οικονομική κρίση του 1994 υπονόμεισε την υλοποίηση του οράματός του. Μια δεκαετία μετά ο Υπουργός Εξωτερικών Ισμαήλ Τζεμ διατύπωσε αντίστοιχες φιλοδοξίες για την Τουρκία, οι οποίες υπονομεύθηκαν εκ νέου από την οικονομική κρίση του 1999-2001 (Γρηγοριάδης, 2014:3-4).

Ωστόσο η κατάσταση αντιστράφηκε τελείως μέχρι τα τέλη της ίδιας δεκαετίας, όταν η Τουρκία κατόρθωσε να σημειώσει μια θεαματική οικονομική ανάκαμψη, μετά την άνοδο του AKP στην εξουσία το 2002. Όταν η πρώτη μονοκομματική κυβέρνηση στην Τουρκία από το 1991 και παρά του γεγονότος της αντιμετώπισης προβλημάτων εσωτερικής νομιμοποίησης, λόγω της αμφισβήτησής από τους κεμαλιστές, κατόρθωσε να πείσει καίριους οικονομικούς παράγοντες και με ένα συνδυασμό οικονομικής λιτότητας και ενός προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων, να φέρει θεαματικά αποτελέσματα (Στο ίδιο:6).

2.2 Το AKP στην εξουσία και η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας

Ενώ οι βασικοί πυλώνες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, πριν την κυβέρνηση του AKP, ήταν οι αρχές της εκδυτικοποίησης, της ισορροπίας δυνάμεων και του status quo, αυτές πλέον έπαυαν να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις φιλοδοξίες της σύγχρονης Τουρκίας τον 21ο αιώνα. Η εθνική οικονομία της χώρας, μετά την οικονομική κρίση του 1999-2001, πλέον αναπτυσσόταν με γοργούς ρυθμούς, δίνοντας στη χώρα τη δυνατότητα να αναπτύξει σημαντικές ικανότητες «ήπιας ισχύος» ως αποτελεσματικό εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής (Isiksal, 2015:15). Η γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας, οι ιστορικές ρίζες της στην περιοχή και οι θρησκευτικοί και πολιτιστικοί δεσμοί της με τα αραβικά κράτη, της παρείχαν τη δυνατότητα να έχει μεγαλύτερη φωνή και δύναμη στη γειτονιά της (Στο ίδιο:24). Κυρίως όμως η Τουρκία προωθούσε την εικόνα της ειρηνοποιού και φιλειρηνικής χώρας, με δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης και φιλελεύθερη οικονομία, στο οποίο

δεν δικαιολογείται η χρήση στρατιωτικής βίας για την επίδραση στο εσωτερικό των κρατών και την αλλαγή των υφιστάμενων καθεστώτων (Fuller, ό.π:206).

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, βασικός εκφραστής της νέας φιλοσοφίας της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ήταν ο Αχμέτ Νταβούτογλου, ο οποίος παρουσίασε το θεωρητικό υπόβαθρό της στο έργο του με τίτλο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Διεθνής Θέση της Τουρκίας». Στο πλαίσιο του εν λόγω βιβλίου, ο Τούρκος πολιτικός ανέλυσε το «δόγμα του Στρατηγικού Βάθους» και διατύπωσε τη θεωρία των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», τα οποία αποτέλεσαν τη βάση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής για περισσότερο από μία δεκαετία.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Davutoglu πρότεινε τη χάραξη της εθνικής στρατηγικής της Τουρκίας γύρω από τους εξής βασικούς άξονες (Davutoglou, 2010):

α. Επίτευξη ισορροπίας μεταξύ ελευθερίας και εθνικής ασφάλειας, χωρίς η επιδίωξη της μίας να δρα επιβαρυντικά για την άλλη.

β. Ενίσχυση των προσπαθειών για περαιτέρω προσέγγιση των γειτονικών αραβικών κρατών μέσω ανάπτυξης σχέσεων συμμαχίας και αλληλεξάρτησης όπως επιβάλλει η θεωρία των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Για να επιτευχθεί αυτό, προκρίθηκε η ενίσχυση του κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

γ. Αναβάθμιση της αποτελεσματικότητας της εθνικής διπλωματίας με τις γειτονικές χώρες, με στόχο τη διασφάλιση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου συνεργασίας που θα ωφελήσει και τις δύο πλευρές. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου προκρίθηκε η οικοδόμηση των διμερών σχέσεων με βάση συγκεκριμένες αρχές: ασφάλεια για όλους, πολιτικός διάλογος υψηλού επιπέδου, αλληλεξάρτηση σε οικονομικό επίπεδο, πολιτιστική αρμονία, αμοιβαίο κλίμα σεβασμού.

δ. Ανάληψη συμπληρωματικής δράσης με τους διεθνείς παράγοντες όσον αφορά στη διευθέτηση εκκρεμών ζητημάτων που αφορούσαν στη διεθνή κοινότητα.

ε. Συνεχής και αποτελεσματική αξιοποίηση των διεθνών φόρουμ και προώθηση πρωτοβουλιών αναφορικά με την εφαρμογή δραστηκών μέτρων σε ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος. Ο στόχος αυτός ενισχύθηκε από την ένταξη της χώρας σε διεθνείς θεσμούς, όπως το NATO και τα Ηνωμένα Έθνη, και την ανάληψη

εποπτικού ρόλου σε μείζονες περιφερειακούς θεσμούς, όπως ο Αραβικός Σύνδεσμος και η Αφρικανική Ένωση.

στ. Επαναπροσδιορισμός της αντίληψης της διεθνούς κοινότητας για την Τουρκία μέσω της ενίσχυσης της δημόσιας διπλωματίας.

Πέραν των ανωτέρω, ο Davutoglu (2010) υποστήριζε ότι για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της προσπάθειας επίτευξης των εθνικών στρατηγικών στόχων, η εθνική εξωτερική πολιτική πρέπει να συγκεντρώνει τρία θεμελιώδη χαρακτηριστικά: πρώτον να είναι εστιασμένη στο όραμα και όχι στην κρίση, δεύτερον η εφαρμογή της να γίνεται σε επίπεδο πρόληψης και όχι αντίδρασης και τέλος να είναι συνολική και συστηματική.

2.3 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής πριν από την «Αραβική Άνοιξη»

Στο πλαίσιο της εφαρμογής του δόγματος του «στρατηγικού βάθους», το οποίο καθόρισε την τουρκική εξωτερική πολιτική κατά τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης του ΑΚΡ, η προσέγγιση των αραβικών χωρών αποτελούσε κομβική συνθήκη για την επίτευξη του στρατηγικού στόχου της Τουρκίας σχετικά με την αναβάθμιση της περιφερειακής της ισχύος στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής (Στο ίδιο). Ως εκ τούτου, η επιδίωξη της προαναφερθείσας προσέγγισης υπήρξε κεντρικός άξονας της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κατά την εποχή εκείνη.

Ωστόσο, η σύσφιξη των δεσμών της Τουρκίας με τις υπόλοιπες αραβικές χώρες της περιοχής δεν αποτελούσε εύκολο εγχείρημα, δεδομένου ότι αυτές τηρούσαν μία εξαιρετικά επιφυλακτική στάση απέναντί της. Βασική αιτία της επιφυλακτικότητάς τους ήταν η σημαντική προσέγγιση της Τουρκίας με τις χώρες της Δύσης, η σταθερή επιδίωξη της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας για ενσωμάτωση της δυτικής κουλτούρας κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, καθώς και η διπλωματική προσέγγισή της με το Ισραήλ (Τριανταφύλλου & Φωτίου, 2010:146-147). Με στόχο να κάμψει τη δυσπιστία των αραβικών κρατών απέναντί της και να επιτύχει το στόχο της για αναβάθμιση του γεωστρατηγικού της ρόλου στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία επέλεξε την προβολή της «ήπιας ισχύος» μέσω της εκμετάλλευσης της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης που κατέγραφε, καθώς και της έμφασης στους

κοινούς πολιτισμικούς και θρησκευτικούς δεσμούς που την ένωναν με τα αραβικά κράτη της ευρύτερης περιοχής (İzıksal, 2018:18).

Για παράδειγμα, η Τουρκία είχε ιδεολογική αντιπαλότητα με το Ιράν - κυρίως μετά την Ισλαμική Επανάσταση του 1979, με κατηγορίες της δεύτερης περί κοσμικών, αντι-ισλαμικών και προσκείμενων στο δυτικό ιμπεριαλισμό πολιτικών της πρώτης (Fuller, ό.π:284), καθώς και προβλήματα διαχείρισης των υδάτινων πόρων με το Ιράκ και τη Συρία. Ως εκ τούτου ξεκίνησε μια διαδικασία επαναπροσέγγισης των γύρω χωρών και της επίλυσης των τυχόν αμφισβητήσεων και διαφορών που τις χώριζαν, μέσω της ομαλοποίησης των σχέσεων μεταξύ τους και στη συνέχεια με τη χρήση πολιτικών και οικονομικών κινήτρων και πρωτοβουλιών. Έτσι η Τουρκία εργάστηκε ενεργά για την αντιμετώπιση του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν και ενήργησε ως αποτελεσματικός μεσολαβητής για μια ειρηνική λύση στη διαφορά με τη Δύση. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP, το Ιράν έγινε ο δεύτερος μεγαλύτερος προμηθευτής ενέργειας της Τουρκίας μετά τη Ρωσία (İzıksal, ό.π: 20-21).

Στο ίδιο πνεύμα, στην άλλη γειτονική χώρα, το Ιράκ, η Τουρκία διαδραμάτισε διαλλακτικό ρόλο μεταξύ σουνιτικών και σιϊτικών ομάδων προκειμένου να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή των πρώτων στις κοινοβουλευτικές εκλογές, καθώς είχαν μποϊκοτάρει τις εκλογές το 2005. Η Τουρκία εφάρμοσε επίσης μια αποτελεσματική στρατηγική προς τη Συρία. Οι δύο χώρες είχαν αντιμετωπίσει σημαντικές δυσκολίες για πολλά χρόνια, με κύριο αίτιο την τρομοκρατία, ως απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας από το 1984, καθώς και τη χρήση των υδάτινων πόρων από τον ποταμό Ευφράτη. Στην πρώτη περίπτωση η Τουρκία ισχυριζόταν ότι η Συρία παρείχε ασφαλές καταφύγιο στο PKK και αυτό δημιουργούσε ένταση στις μεταξύ τους σχέσεις ενώ στη δεύτερη, η Συρία κατηγορούσε την Τουρκία ότι εμποδίζει τη ροή του νερού προς τη βόρεια περιοχή της Συρίας (Στο ίδιο:20-21).

Ως απότοκο της πολιτικής των μηδενικών προβλημάτων, οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώθηκαν σημαντικά, με την επίλυση σε μεγάλο βαθμό των διαφορών που τις χώριζαν και την ανάπτυξη ισχυρών οικονομικών σχέσεων. Επίσης η Τουρκία εξελίχθηκε σε σημαντικό οικονομικό επενδυτή στις περιοχές του ιρακινού Κουρδιστάν, όπου τουρκικές εταιρείες δραστηριοποιήθηκαν σε πολλά έργα, όπως για παράδειγμα στις κατασκευές αγωγών πετρελαίου προς την Τουρκία. Ως εκ τούτου, με

την αύξηση της οικονομικής της επιρροής στο ιρακινό Κουρδιστάν, περιόρισε σημαντικά την ανασφάλεια που ένιωθε από το PKK (Στο ίδιο:20-21).

Όμως αυτό το μοντέλο ισλαμικής χώρας με δημοκρατικό πολίτευμα και ελεύθερη οικονομία που περνούσε η Τουρκία, έμελλε σύντομα να δοκιμαστεί σκληρά. Το 2011 στάθηκε χρονιά ορόσημο για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, καθώς «σημαδεύτηκε» από ένα φαινόμενο κοινωνικοπολιτικής αλλαγής, το οποίο έγινε γνωστό ως «Αραβική Άνοιξη» και συνίστατο από ένα σύνολο εξεγέρσεων των πολιτών των αραβικών χωρών. Οι εξεγέρσεις ταυτίστηκαν με το αίτημα για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη μετάβαση σε δημοκρατικά μοντέλα διακυβέρνησης, στα οποία θα επικρατούσε ο πλουραλισμός και η ελευθερία έκφρασης. Η «Αραβική Άνοιξη», με τη ρευστότητα και την αστάθεια που επέφερε, δημιούργησε μία δυναμική, η οποία χαρακτηρίστηκε από τη ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων και τη ριζική μεταβολή των μέχρι τότε παγιωμένων πολιτικών καταστάσεων, με αποτέλεσμα να επηρεάσει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή.

Κεφάλαιο 3: Η επίδραση της Αραβικής Άνοιξης στην κατανομή ισχύος του περιφερειακού συστήματος της Μέσης Ανατολής

3.1 Τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης

Όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, ο όρος «Αραβική Άνοιξη» χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει μια σειρά από επαναστατικά κινήματα που έλαβαν χώρα στα τέλη του 2010 και εδραιώθηκαν το 2011 στη Β. Αφρική και τη Μέση Ανατολή, με σκοπό να τερματίσουν τα στρατιωτικά και απολυταρχικά καθεστώτα που υφίσταντο μέχρι τότε, και να εγκαθιδρύσουν αντίστοιχα δημοκρατικά. Ωστόσο, αν και ορισμένα κινήματα κατόρθωσαν να ανατρέψουν και κατ' επέκταση να απομακρύνουν τους ηγέτες από την εξουσία, δεν κατόρθωσαν να εδραιώσουν και να διατηρήσουν τη δημοκρατία, ενώ δεν έλλειψαν και οι περιπτώσεις όπου τα εν λόγω κινήματα κατεστάλησαν βιαίως από στρατιωτικές δυνάμεις. Ως εκ τούτου, την άνοιξη διαδέχθηκε βαρύς χειμώνας, χαρακτηριζόμενος από φαινόμενα κοινωνικής αναταραχής, εμφύλιων πολέμων, οικονομικής ύφεσης και μαζικής μετανάστευσης (Newton & Van Deth, 2017:56).

Είναι γενικά κοινώς αποδεκτό ότι τα εδάφη των κρατών της Μέσης Ανατολής δημιουργήθηκαν σύμφωνα με τις ανάγκες και τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών δυνάμεων και όχι με εκείνα των τοπικών πληθυσμών, αδιαφορώντας για τις ενυπάρχουσες φυλετικές, εθνοτικές και θρησκευτικές διαφορές στην περιοχή. Συνεπώς είναι θεσμικά αδύναμα, διαιρεμένα σε εθνοτικό και θρησκευτικό επίπεδο, στερούνται πολιτικής νομιμότητας και οριοθετούνται με αυταρχικές δομές διακυβέρνησης που δεν ανέχονται κανενός είδους πολιτική αντιπολίτευση. Έτσι καθίστανται ευάλωτα σε τυχόν προκλητικές ιδεολογίες οι οποίες αποσταθεροποιούν την περιφερειακή τάξη και το status quo (Ayoub, 1993:44). Στα εν λόγω καθεστώτα, κοινό στοιχείο είναι ο αυταρχικός τους χαρακτήρας, η έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης και τυχόν πολιτικής αντιπαράθεσης. Τα αυταρχικά καθεστώτα αντιτίθενται στις ατομικές ελευθερίες και ευνοούν την εντολή, την υπακοή και την ευταξία (Roskin, et.al, 2008:167).

Ο όρος «Αραβική Άνοιξη» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Αμερικανό πολιτικό αναλυτή Marc Lynch, στο πλαίσιο ενός άρθρου του στο περιοδικό “Foreign Policy”, για την περιγραφή της κοινωνικής αναταραχής που ξέσπασε αρχικά στην Τунησία και διαδόθηκε ραγδαία σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες (Abusharif, 2014).

Κεντρικό ρόλο στην οργάνωση των διαδηλώσεων και των κινημάτων που εντάχθηκαν στην Αραβική Άνοιξη, διαδραμάτισαν τα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την οργάνωση των διαδηλωτών όσο και την προπαγάνδισή του σκοπού τους στη διεθνή κοινή γνώμη (Mushtaq & Afzal, 2017:1). Αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετοί μελετητές έχουν παραλληλίσσει τη σταδιακή διάχυση του έντονου επαναστατικού πνεύματος μεταξύ των αραβικών χωρών με το κύμα επαναστάσεων που σημειώθηκαν στην Ευρώπη το 1848 (Weyland, 2012). Οι βασικότεροι κοινωνικοί παράγοντες που επέδρασαν στην ανάδυση των αντικαθεστωτικών κινημάτων στις αραβικές χώρες, ήταν η ανάγκη για εκδημοκρατισμό των υφιστάμενων καθεστώτων, οι οικονομικές ανισότητες, η εκτεταμένη παραβίαση των πολιτικών δικαιωμάτων και οι εκτεταμένες διακρίσεις, κυρίως σε βάρος εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων (Mushtaq and Afzal, ό.π:3-6). Αξίζει δε να σημειωθεί ότι δεν προέρχονταν από το αφήγημα του πολιτικού Ισλάμ αλλά αντιθέτως, σχετίζονταν με ζητήματα πολιτικού πλουραλισμού..

Με τον όρο πολιτικό Ισλάμ, υποδηλώνεται η ιδεολογία που διατείνεται ότι το Ισλάμ θα πρέπει να αποτελεί κομμάτι του πολιτικού γίγνεσθαι και επιδιώκει την εδραίωση ισλαμικών καθεστώτων, που θα οργανώσουν το πολιτικό σύστημα με βάση το Κοράνι και τη Σαρία. Οι εκφάνσεις του πολιτικού Ισλάμ ποικίλουν από την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (Τουρκία), την θεοκρατία (Ιράν), τις ακτιβιστικές οργανώσεις (Hizb ut-tahrir), μέχρι την τρομοκρατία (Χεζμπολάχ) (Καραγιάννης, 2018). Κυριότερος εκπρόσωπος του πολιτικού Ισλάμ είναι οι «Αδελφοί Μουσουλμάνοι», μια οργάνωση που ιδρύθηκε το 1928 και είχε ως στόχο την εφαρμογή του ισλαμικού νόμου στην πολιτική διακυβέρνηση της Αιγύπτου. Ιδρυτής της Αδελφότητας ήταν ο Χασάν Αλ Μπάνα, ο οποίος εμπνευσμένος από τις διδασκαλίες περί απόλυτης ταύτισης του θρησκευτικού με το πολιτικό δεδομένο, το σκληρό δηλαδή πυρήνα της ισλαμικής ιδεολογίας, έγινε υπέρμαχος της ιδέας ενός θεοκρατικού ισλαμικού κράτους κατά τα πρότυπα της διδαχής του Προφήτη Μωάμεθ (Πατέλος, 2006:196-197).

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, τα αιτήματα των επαναστατών δεν αφορούσαν την απαίτηση για ισλαμική διακυβέρνηση, αλλά σχετίζονταν περισσότερο με το τέλος της καθεστωτικής διακυβέρνησης, με την καταπολέμηση της διαφθοράς, με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την κατοχύρωση πολιτικών και ατομικών ελευθεριών (Αναστασίου, 2018:435). Ωστόσο, τα εξεγερμένα πλήθη δεν είχαν ξεκάθαρη άποψη για τις πολιτικές και κοινωνικές εξουσίες που θα αντικαθιστούσαν

τους αυταρχικούς ηγέτες, ενώ δεν διέθεταν και κάποιου είδους οργανωτική αρχή. Έτσι, η αυθόρμητες και ειλικρινείς διαδηλώσεις που οργανώθηκαν και διαδόθηκαν αστραπιαία στα αραβικά κράτη, πολύ γρήγορα τέθηκαν στο περιθώριο από τους ισλαμιστές. Ως εκ τούτου, όταν διεξήχθησαν εκλογές, το πολιτικό Ισλάμ, αν και δεν είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξεγέρσεις, αναδείχθηκε ο μεγάλος νικητής της «Αραβικής Άνοιξης», γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τα εκλογικά αποτελέσματα σε αρκετές αραβικές χώρες (Joffé, 2011:525-526).

3.2 Ανεξάρτητη μεταβλητή: Η διαμόρφωση του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή μετά την Αραβική Άνοιξη

Οι αραβικές εξεγέρσεις είχαν σημαντική επίπτωση στην περιφερειακή ισορροπία δυνάμεων, καθώς αποδυνάμωσαν τις ιστορικά κεντρικές αραβικές δυνάμεις της Αιγύπτου, του Ιράκ και της Συρίας, οι οποίες κυριαρχούσαν στη διαμόρφωση της πολιτικής της ευρύτερης περιοχής (Hinnebusch, 2019:122). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η απαρχή της μεταβολής της σχετικής ισχύος των διάφορων δρώντων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής εντοπίζεται ήδη στα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα, με κομβική στιγμή την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και τον επακόλουθο «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» που κήρυξαν οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοί τους και οδήγησαν στις στρατιωτικές εισβολές σε Αφγανιστάν και Ιράκ (Selim, 2013:256). Απότοκο της επεμβατικής πολιτικής των ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, υπήρξε η σημαντική ενίσχυση του ισλαμιστικού στοιχείου στις χώρες του αραβικού κόσμου (Kitchen, 2012:54).

Πέραν της αποτυχίας των δυτικών δυνάμεων για την επιβολή στρατιωτικής και πολιτικής σταθερότητας στην περιοχή του Ιράκ, ο περιορισμός της σχετικής ισχύος των ΗΠΑ και της ΕΕ στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής έγινε ακόμα πιο φανερός μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 και των συνεπειών της, οι οποίες είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην παγκόσμια ισχύ των εν λόγω δρώντων. Υπό το πρίσμα του συνεπαγόμενου κενού ισχύος που δημιουργήθηκε στη Μέση Ανατολή, ορισμένες περιφερειακές δυνάμεις της περιοχής άρχισαν να διεκδικούν έναν αναβαθμισμένο ρόλο στο πλαίσιο του υποσυστήματος της Μέσης Ανατολής, με βασικότερες το Ιράν και την Τουρκία (Yesilyurt, 2017:67)

Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της «Αραβικής Άνοιξης», οπότε και καταγράφηκε η βίαιη ανατροπή των καθεστώτων σε Τυνησία και Αίγυπτο, ήταν σαφές πως στην περιοχή της Μέσης Ανατολής ελάμβαναν χώρα ραγδαίες ανακατατάξεις, ανατρέποντας την κατανομή ισχύος στην περιοχή και αναγκάζοντας τους κρατικούς δρώντες να αναθεωρήσουν την πολιτική τους. Η αρχική επικράτηση των σουνιτικών ισλαμικών πολιτικών κομμάτων σε Αίγυπτο και Τυνησία, με κυρίαρχη οργάνωση τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, δημιούργησε ένα περιοριστικό εξωτερικό περιβάλλον για την Τουρκία, καθώς ανέδειξε μια βραχυπρόθεσμη ευκαιρία για την αύξηση της επιρροής της στις νέες κυβερνήσεις και την προώθηση του δικού της μοντέλου δημοκρατικής διακυβέρνησης με ισλαμικά χαρακτηριστικά (Tziarras, 2014:234). Ωστόσο, ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε στη Συρία επανέφερε στο προσκήνιο το κουρδικό ζήτημα, το οποίο θεωρείται από την Τουρκία ως απειλή για την ασφάλειά της (Στο ίδιο:238).

Καθώς η κρίση στη Συρία κλιμακώθηκε, οι πιθανότητες διαμελισμού της χώρας αυξήθηκαν, με την αντίστοιχη πιθανότητα δημιουργίας ενός συριακού Κουρδιστάν να φαντάζει πιο πιθανή από ποτέ. Αυτό με τη σειρά του δημιούργησε φόβους στην Τουρκία ότι αφενός το PKK θα επεκτείνει τα εδάφη του και αφετέρου ότι η κουρδική μειονότητα της Τουρκίας θα ενθαρρυνθεί να επιδιώξει παρόμοια αιτήματα αυτονομίας (Στο ίδιο:239). Έτσι και πάλι το εξωτερικό περιβάλλον ήταν περιοριστικό, αυτή τη φορά όμως με τον κίνδυνο μιας βραχυπρόθεσμης απειλής.

Πέραν των ανωτέρω, η αστάθεια που προκλήθηκε από τις αραβικές εξεγέρσεις στη Συρία και το Ιράκ έδωσε την ευκαιρία σε μη κρατικούς δρώντες - το YPG, μια κουρδική πολιτοφυλακή που συνδέεται με το PKK στη Συρία και το ISIS (Islamic State of Iraq and Syria), ένα ριζοσπαστικό ισλαμικό κίνημα - να εκμεταλλευτούν το κενό ισχύος. Η άνοδος του ISIS στη Συρία και το Ιράκ είχε ως αποτέλεσμα τη μειωμένη στήριξη της Δύσης στις ομάδες της συριακής αντιπολίτευσης, ενώ η καταπολέμηση του ISIS από τους Κούρδους του YPG βοήθησε στο να κερδίσουν οι τελευταίοι διεθνή συμπάθεια, νομιμότητα και στρατιωτική βοήθεια, κυρίως από τις ΗΠΑ, κατορθώνοντας να επεκταθούν εδαφικά. Το συγκεκριμένο γεγονός ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την απειλή που αντιμετώπιζε η Άγκυρα από τη δημιουργία ενός αυτόνομου συριακού Κουρδιστάν.

Προκύπτει λοιπόν ότι η Αραβική Άνοιξη επηρέασε σημαντικά το εξωτερικό περιβάλλον της Τουρκίας και προκάλεσε μια μεταβολή στην ανεξάρτητη μεταβλητή. Η μεταβολή αυτή ήταν η ταχεία ανάδειξη ευκαιριών και απειλών, οι οποίες σε συνδυασμό με την υφιστάμενη κατάσταση στο εσωτερικό της Τουρκίας τη συγκεκριμένη περίοδο, οδήγησαν στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας. Υπό αυτό το πρίσμα και αφού αναλύθηκε η εξαρτημένη μεταβλητή, στη συνέχεια θα εξεταστούν οι εσωτερικοί παράγοντες με τη βοήθεια των ενδιάμεσων μεταβλητών.

3.3 Ενδιάμεσες μεταβλητές (Intervening Variables): Οι εσωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρθηκε ότι η εξωτερική πολιτική των κρατών διαμορφώνεται υπό την επίδραση, τόσο του εξωτερικού περιβάλλοντος όσο και των εσωτερικών παραγόντων που «φιλτράρουν» τα συστημικά ερεθίσματα, τις ευκαιρίες και τις απειλές, οδηγώντας στην εφαρμογή της αντίστοιχης πολιτικής. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των διαδικασιών αντίληψης, λήψης αποφάσεων και εφαρμογής πολιτικής σε εγχώριο επίπεδο. Ως εκ τούτου, για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη εξέταση των εσωτερικών παραγόντων που διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική των κρατών, χρησιμοποιούνται οι τέσσερις ενδιάμεσες μεταβλητές (intervening variables) που αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, ήτοι, *οι αντιλήψεις των ηγετών, η στρατηγική κουλτούρα, οι εγχώριοι θεσμοί και οι σχέσεις κοινωνίας – κράτους*.

Αντιλήψεις ηγετών: Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα της εργασίας, η ιδεολογία του ΑΚΡ απέρριψε τον κεμαλισμό και έδωσε έμφαση στον ισλαμικό χαρακτήρα του τουρκικού έθνους, αποδίδοντάς του θεμελιώδη ρόλο στην προσπάθεια ανάδειξης της χώρας σε ρόλο ηγέτη του αραβικού κόσμου. Οι ιδεολογικές καταβολές του κυβερνώντος κόμματος στην Τουρκία ήταν υπεύθυνες για τη νέα εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή μετά την Αραβική Άνοιξη, η οποία κινήθηκε αποκάλυπτα υπέρ της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Ο Ερντογάν θεώρησε ότι η εν λόγω πολιτική οργάνωση, η οποία είχε επικρατήσει μετά τις εξεγέρσεις στο σύνολο σχεδόν των αραβικών κρατών, αποτελούσε έναν πολλά υποσχόμενο αντιπρόσωπο του πολιτικού Ισλάμ στον αραβικό κόσμο. Ως εκ τούτου υποστήριξε τις εκλογές που ακολούθησαν των εξεγέρσεων, με την ελπίδα ότι οι

κυβερνήσεις που θα προκύψουν θα ικανοποιήσουν το στόχο του να ηγηθεί του σουνιτικού τόξου στη Μέση Ανατολή (Χασανδρινός, 2020). Εκτός αυτού, ο Ερντογάν επιδίωξε και τελικώς πέτυχε την εγκαθίδρυση ενός προσωποπαγούς καθεστώτος συγκεντρώνοντας ένα μεγάλο μέρος των εξουσιών στα χέρια του. Ο προσωποκεντρικός χαρακτήρας του τουρκικού καθεστώτος αντικατοπτρίστηκε σε όλες τις πτυχές της πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης και της εξωτερικής πολιτικής (Donelli, ό.π:244). Μάλιστα, η υιοθέτηση μίας εξωτερικής πολιτικής με έντονα εθνικιστική ρητορική και προσανατολισμένη στην ασφάλεια, επέτρεψε στον Ερντογάν να διευρύνει την εκλογική του βάση προσεγγίζοντας τις εθνικιστικές πολιτικές δυνάμεις όπως το MHP (Altunışık, 2020:15).

Στρατηγική κουλτούρα: Στο πλαίσιο της κυρίαρχης στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας, η στρατιωτική δράση γίνεται αντιληπτή ως επέκταση ή συμπλήρωμα της διπλωματίας, η οποία κατέχει τον κυρίαρχο ρόλο στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, η στρατηγική κουλτούρα της χώρας μπορεί να παραβιαστεί όταν συντρέχουν δύο παράλληλες συνθήκες: η ύπαρξη ενός ηγέτη με διαφορετική κοσμοθεωρία σχετικά με τη στρατιωτική δράση και η ύπαρξη αδύναμων κρατικών θεσμών που θα μπορούσαν να του εναντιωθούν (Akmetov, 2018:466-468).

Η ταυτότητα της Τουρκίας υπό τη διακυβέρνηση του AKP επανακαθορίστηκε, δίνοντας έμφαση στο μουσουλμανικό και δημοκρατικό χαρακτήρα της και την τοποθέτησε στη σφαίρα των ισλαμικών κρατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, να στραφεί και να προσεγγίσει τα κράτη της Μέσης Ανατολής (Altunışık, 2009:190). Κυρίως όμως η Τουρκία άλλαξε τον στρατηγικό της προσανατολισμό και βασίστηκε στη διπλωματία και την οικονομική αλληλεξάρτηση, προωθώντας την εικόνα της φιλειρηνικής χώρας, με δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης, στο οποίο δεν δικαιολογείται η χρήση στρατιωτικής βίας για την επίδραση στο εσωτερικό των κρατών και την αλλαγή των υφιστάμενων καθεστώτων (Fuller, ό.π:206). Τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης και οι αλλαγές που επέφεραν στο εξωτερικό περιβάλλον, ενίσχυσαν το αίσθημα της απειλής της Τουρκίας και ενεργοποίησαν τα αντανakλαστικά της στον τομέα της εθνικής ασφάλειας, ενώ επιπλέον έθεσαν σε κίνδυνο ισχυρά οικονομικά της συμφέροντα στην περιοχή. Ήρθαν έτσι να επιβεβαιώσουν ότι η στρατηγική κουλτούρα της χώρας αποδέχεται τη χρήση στρατιωτικής ισχύος όταν διακυβεύονται κυρίαρχα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Σχέση κράτους- κοινωνίας: Σύμφωνα με τη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού, η σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνίας έχει άμεσο αντίκτυπο στην ευκολία μίας κυβέρνησης να εφαρμόσει την εξωτερική πολιτική που θεωρεί ότι εξυπηρετεί καλύτερα τους εθνικούς στρατηγικούς στόχους. Στην περίπτωση της Τουρκίας, το κόμμα του ΑΚΡ κατά την περίοδο που ξέσπασε η Αραβική Άνοιξη απολάμβανε μία εξαιρετικά ευρεία αποδοχή μεταξύ των Τούρκων πολιτών δεδομένου ότι στις εκλογές του 2011 το κόμμα του Erdogan εξασφάλισε την τρίτη συνεχή αυτοδύναμη θητεία του, συγκεντρώνοντας το 49% των συνολικών ψήφων. Επιπροσθέτως, είχε επιτύχει τον περιορισμό της ανάμιξης του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, η οποία ήταν έντονη κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Το γεγονός αυτό προσέφερε στον Τούρκο πρόεδρο την αυτοπεποίθηση να αλλάξει ριζικά την εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική του στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, μόλις αυτός έκρινε ότι μία περισσότερο παρεμβατική πολιτική θα ήταν συμφέρουσα για τη χώρα (Onis, 2014:214, Yesilyurt, ό.π:70-71).

Εγχώριοι θεσμοί: Η συμβολή των εγχώριων θεσμών στην εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική ενός κράτους αφορά, κυρίως, τον έλεγχο στις αποφάσεις της πολιτικής ηγεσίας. Κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών, βασικό ρυθμιστικό ρόλο στην εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική διαδραμάτιζαν οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας. Η κατάσταση αυτή άρχισε να μεταβάλλεται υπό το πρίσμα της έναρξης της διαδικασίας ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ και την απαίτηση των Βρυξελλών να μειωθεί ο ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην πολιτική. Έτσι, απότοκο των μεταρρυθμίσεων για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ ήταν ο θεσμός του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, που επί δεκαετίες κυριαρχούσε στην πολιτική σκηνή της χώρας και ελεγχόταν από κοσμικούς στρατιωτικούς, να περάσει στα χέρια της πολιτικής ηγεσίας, αυξάνοντας την ισχύ του Ερντογάν (Cagaptay, ό.π:76-77). Επιπλέον, ο Ερντογάν με το δημοψήφισμα για την συνταγματική αλλαγή το 2010, κατάφερε να ελέγξει τη δικαστική εξουσία, μέσω του διορισμού δικαστών που επέλεγε ο ίδιος, χωρίς να απαιτείται οποιαδήποτε διαδικασία επιβεβαίωσης (Στο ίδιο:6).

Έχοντας λοιπόν μια πιο εμπεριστατωμένη άποψη περί των αλλαγών που επέφερε η Αραβική Άνοιξη στο εξωτερικό καθώς και το εσωτερικό περιβάλλον της Τουρκίας, θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο η εξωτερική πολιτική της χώρας μετά τις εξεγέρσεις. Η εν λόγω ανάλυση θα υλοποιηθεί μέσω της εξέτασης της πολιτικής που εφάρμοσε η

Τουρκία σε τρεις πολύ σημαντικές αραβικές χώρες που επηρεάστηκαν στο μέγιστο βαθμό από την Αραβική Άνοιξη.

Κεφάλαιο 4 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά την «Αραβική Άνοιξη»

4.1 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή κατά τη διάρκεια και μετά την «Αραβική Άνοιξη»

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εξωτερική πολιτική που ανέπτυξε το AKP στην περιοχή της Μέσης Ανατολής πριν από το ξέσπασμα των γεγονότων της Αραβικής Άνοιξης είχε ως κύριο στόχο την αναβάθμιση του περιφερειακού ρόλου της Τουρκίας στην περιοχή και τη σύσφιξη των σχέσεων με τους αραβικούς λαούς φιλοδοξώντας να αποτελέσει ένα κράτος- μοντέλο για τον αραβικό κόσμο (Barkey, 2011:17). Στο πλαίσιο αυτό δόθηκε μεγάλη έμφαση στην ανάληψη πρωτοβουλιών για διπλωματική επίλυση διακρατικών διαφορών στην περιοχή και τη σύναψη αμοιβαίως επωφελών συμφωνιών. Σημαντικό χαρακτηριστικό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή κατά την εποχή αυτή αποτέλεσε η επιδίωξη της χώρας να διατηρήσει αγαστές σχέσεις τόσο με τα καθεστώτα που ηγούνταν των αραβικών κρατών όσο και με τους αραβικούς λαούς (Ozkan & Korkut, 2013:169).

Τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης αποτέλεσαν μία μείζονα πρόκληση για τους υπεύθυνους χάραξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αφού οι σημαντικές βλέψεις της χώρας στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής την έφεραν αντιμέτωπη με την πρόκληση της ανάληψης κατάλληλης στάσης απέναντι στα γεγονότα, η οποία δε θα οδηγούσε σε μερική ή ολική απώλεια της αξιοπιστίας της. Η πρόκληση αυτή ήταν μεγάλη δεδομένου ότι την περίοδο του ξεσπάσματος των αραβικών εξεγέρσεων, Τούρκοι αξιωματούχοι είχαν ήδη δηλώσει την πεποίθησή τους ότι η πολιτική μετάβαση στις αραβικές χώρες ήταν αναπόφευκτη και ότι έπρεπε να γίνουν σεβαστά τα αιτήματα των αραβικών λαών για δημοκρατία, ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη, ενώ βασικός άξονας της μέχρι τότε εφαρμοζόμενης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξε το δόγμα της ειρήνης με τους γείτονες και της μη ανάμιξης στα εσωτερικά των άλλων χωρών (Khalifa, 2017:103).

Μετά το ξέσπασμα των εξεγέρσεων, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας ανέγνωσαν ότι το κενό εξουσίας που δημιουργήθηκε στην περιοχή από τη σταδιακή απόσυρση των ΗΠΑ, σε συνδυασμό με τη ριζική ανακατανομή ισχύος που προκάλεσαν οι κοινωνικές αναταράξεις της Αραβικής

Άνοιξης, αποτέλεσε μία ιστορική ευκαιρία για τη χώρα ώστε αυτή αναβαθμίσει την περιφερειακή της ισχύ και να διεκδικήσει έναν ηγεμονικό ρόλο στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής (Aras & Akarçesme, 2011:45). Ωστόσο, η τουρκική εξωτερική πολιτική δεν υπήρξε ομοιογενής απέναντι σε όλες τις αραβικές εξεγέρσεις αλλά τα επιμέρους χαρακτηριστικά της διαμορφώθηκαν ανάλογα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις της σε καθεμία από τις αραβικές χώρες ξεχωριστά. Η εν λόγω ανομοιογένεια επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η Τουρκία υπήρξε εξαιρετικά πρόθυμη να υποστηρίξει τις εξεγέρσεις σε Τυνησία και Αίγυπτο, υιοθέτησε μία μάλλον επιφυλακτική στάση απέναντι στις λιβυκές και συριακές εξεγέρσεις ενώ, ουσιαστικά, απέφυγε να πάρει θέση για τα γεγονότα στο Μπαχρέιν και την Υεμένη (Khalifa, ό.π:103)

Σε γενικές γραμμές, μετά τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης, η Τουρκία, ωθούμενη από την αυξανόμενη ισχύ που είχε κερδίσει κατά την προηγούμενη δεκαετία από την ραγδαία οικονομική της ανάπτυξη και το αυξημένο κύρος της ως μοντέλο πρότυπο των αραβικών κρατών (Barkey, ό.π:17), εγκατέλειψε την προηγούμενη πολιτική της μη ανάμειξης στα εσωτερικά των άλλων κρατών προς υποστήριξη μίας περισσότερο παρεμβατικής πολιτικής που θεώρησε πως θα εξυπηρετούσε καλύτερα το στόχο της για την αναβάθμιση του περιφερειακού της ρόλου. Μάλιστα, ο κεντρικός ρόλος των ισλαμικών δυνάμεων στο πλαίσιο των αραβικών εξεγέρσεων και η υποστήριξή τους από την Τουρκία, ενίσχυσε τη δημοφιλία της τουρκικής ηγεσίας τόσο στο εσωτερικό όσο και στους αραβικούς λαούς (Isiksal, 2018:13). Ως εκ τούτου, η Τουρκία επέλεξε να στηρίξει τους Αδελφούς Μουσουλμάνους και τις φίλα προσκείμενες σε αυτούς πολιτικές δυνάμεις των αραβικών κρατών, μία πολιτική που στέφθηκε αρχικά με επιτυχία, αφού οι εν λόγω δυνάμεις φάνηκε να εξασφαλίζουν την εξουσία στην μετα-επαναστατική εποχή της Τυνησίας και της Αιγύπτου (Yesilyurt, ό.π: 71).

Ωστόσο, δεν επρόκειτο παρά για μία πρόσκαιρη μόνο συνθήκη καθώς, όπως αποδείχτηκε, οι διαδικασίες κατανομής ισχύος στην περιοχή ήταν περισσότερο περίπλοκες. Έτσι, ειδικότερα μετά το 2013, μια σειρά γεγονότων απέδειξε πως ο νέος προσανατολισμός της τουρκικής πολιτικής δεν υπήρξε σωστός και δε στηρίχθηκε σε σωστούς υπολογισμούς για την κατανομή ισχύος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και τη σχετική ισχύ της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, η ανατροπή από Τυνησία και Αίγυπτο των Αδελφών Μουσουλμάνων, που έχαιραν της απόλυτης στήριξης της Τουρκίας, με την υποστήριξη ισχυρών περιφερειακών δυνάμεων όπως τα ΗΑΕ και η Σαουδική Αραβία, καθώς και η περίπλοκη κατάσταση που δημιουργήθηκε στη Συρία η οποία αφενός προκάλεσε την εμπλοκή και άλλων ισχυρότερων κρατικών δρώντων στα τεκταινόμενα της περιοχής και αφετέρου αύξησε την περιφερειακή ισχύ των Κούρδων, κατέδειξαν ως λανθασμένο τον προσανατολισμό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Οι δύο αυτές εξελίξεις είχαν ως συνέπεια την απώλεια της σχετικής ισχύος και τη διεθνή απομόνωση της Τουρκίας (Στο ίδιο:74-75).

Σημειώνεται πως οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας έμειναν προσηλωμένοι στο λάθος προσανατολισμό με αποτέλεσμα η χώρα να χάσει σημαντικό μέρος του κύρους της στην περιοχή κατά το διάστημα 2013-2016 (Στο ίδιο:66). Οι λάθος υπολογισμοί της τουρκικής ηγεσίας υπήρξαν αποτέλεσμα, κυρίως, της εσφαλμένης αντίληψής τους σχετικά με τη σχετική ισχύ της χώρας, την κατανομή ισχύος στο σύστημα της Μέσης Ανατολής και της αδυναμίας πρόβλεψης της πολιτικής των άλλων περιφερειακών δρώντων (Στο ίδιο:76). Παρά το γεγονός ότι η επίδραση των σημαντικών ανακατατάξεων που έλαβαν χώρα στο σύστημα της Μέσης Ανατολής από το 2013 θα έπρεπε να οδηγήσει τους υπεύθυνους χάραξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στην αναπροσαρμογή της με βάση τις νέες συνθήκες, η επίδραση των εσωτερικών μεταβλητών κατέστησε κάτι τέτοιο αδύνατο έως το 2016.

Η επίσημη αιτιολόγηση της άρνησης μεταστροφής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έως το 2016 βασιζόταν στην ιδέα ότι η Τουρκία έμενε πιστή στις κανονιστικές αρχές της εξωτερικής της πολιτικής αναφορικά με τις δημοκρατικές αξίες και τη λαϊκή βούληση (Karacasulu, 2015:33-34). Ωστόσο, μία προσεκτική ανάλυση των επιμέρους πράξεων της εν λόγω πολιτικής, όπως η απροθυμία της χώρας να καταδικάσει τις βιαιότητες φιλικά προσκείμενων καθεστώτων (π.χ. Λιβύη), αποδεικνύει ότι η κανονιστική προσέγγιση της χώρας ήταν άκρως επιλεκτική και καθοριζόταν ως επί το πλείστον από την επιθυμία εκπλήρωσης των στρατηγικών και οικονομικών της συμφερόντων (Dal, 2013:726).

Η εξέταση της επίδρασης των εσωτερικών παραγόντων στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας θα υλοποιηθεί μέσα από τη μελέτη περίπτωσης τριών αραβικών χωρών οι οποίες επηρεάστηκαν από την Αραβική Άνοιξη και οι οποίες

είναι ιδιαίτερες σημαντικές για την Τουρκία. Συγκεκριμένα, η Αίγυπτος γιατί υπήρξε ηγέτιδα δύναμη στον αραβικό κοσμο κατά το παρελθόν και πλέον διεκδικεί ηγετικό ρόλο στο σουνιτικό Ισλάμ, η Λιβύη γιατί ήταν και παραμένει η χώρα της περιοχής στην οποία η Τουρκία έχει τεράστια οικονομικά συμφέροντα και μεγάλη επιρροή και τέλος η Συρία, διότι αποτελεί τη χώρα με την οποία η Τουρκία έχει τα μεγαλύτερα σύνορα και μια σειρά από προβλήματα λόγω του κουρδικού ζητήματος, καθιστώντας τη ιδιαίτερες σημαντική για την ασφάλειά της.

4.2 Επίδραση των ενδιάμεσων μεταβλητών στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στις αραβικές εξεγέρσεις

4.2.1 Δομή διεθνούς συστήματος

Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα, η δομή του σύγχρονου διεθνούς συστήματος είναι πολυπολική (Huntington, 1999: 36) με την έννοια ότι, παρόλο που οι ΗΠΑ διατηρούν την υπεροχή τους σε όλους τους τομείς ισχύος, έχουν σταματήσει να διαδραματίζουν ένα τόσο κεντρικό ρόλο σε σημαντικά περιφερειακά συστήματα, όπως αυτό τη Μέσης Ανατολής. Μία σειρά από παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της πτώσης της ΕΣΣΔ, της στρατιωτικής εισβολής του ΝΑΤΟ σε Αφγανιστάν και Ιράκ και της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, προκάλεσαν τη δημιουργία ενός σημαντικού κενού ισχύος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, το οποίο επέτρεψε την ανάδειξη νέων κρατικών δρώντων που φιλοδοξούσαν να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στο εν λόγω περιφερειακό σύστημα. Η Τουρκία αναγνώρισε από την αρχή τις αραβικές εξεγέρσεις ως γεγονότα που είχαν τη δυναμική να προκαλέσουν ριζική ανακατανομή της ισχύος στο περιφερειακό σύστημα της Μέσης Ανατολής. Ως εκ τούτου, επεδίωξε να βρεθεί στο κέντρο των γεγονότων διεκδικώντας ένα σημαντικό μερίδιο της περιφερειακής ισχύος και έναν αναβαθμισμένο ρόλο στη Μέση Ανατολή.

Αίγυπτος

Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία υιοθέτησε μία άμεση και ξεκάθαρη στάση απέναντι στην εξέγερση του αιγυπτιακού λαού, με αίτημα την ανατροπή του καθεστώτος Μουμπάρακ. Ο Ερντογάν υπήρξε ο πρώτος μη Άραβας ηγέτης που απηύθυνε επίσημο κάλεσμα στον Αιγύπτιο πρόεδρο να ικανοποιήσει το αίτημα των διαδηλωτών αποχωρώντας ειρηνικά από την εξουσία και δρομολογώντας τις απαραίτητες

διαδικασίες για μία ομαλή μετάβαση της χώρας στη δημοκρατία (Ozkan and Korkut, ό.π:170, Khalifa, ό.π:104). Σημειώνεται πως η κίνηση αυτή του Τούρκου Προέδρου χαιρετίστηκε με ικανοποίηση από τα δυτικά κράτη, ενισχύοντας τη διεθνή εικόνα της Τουρκίας ως πρότυπο ενός δημοκρατικού μουσουλμανικού κράτους (Ozkan and Korkut, ό.π:171).

Λιβύη

Στη Λιβύη, η αντίδραση της Τουρκίας ήταν πολύ διαφορετική σε σχέση με την Αίγυπτο και την υποστήριξη των εξεγέρσεων, καθώς τα οικονομικά συμφέροντά της στην εν λόγω χώρα ήταν σαφώς μεγαλύτερα, οδηγώντας τη σε σύγχυση αναφορικά με τη θέση που θα έπρεπε να κρατήσει. Όσον αφορά την επίδραση των συστημικών παραγόντων στη διαμόρφωση της εν λόγω πολιτικής, πρέπει να σημειωθεί ότι και οι επιδιώξεις των έτερων σημαντικών κρατικών δρώντων έναντι του καθεστώτος Καντάφι υπήρξαν διαφορετικές. Πιο αναλυτικά, ο Καντάφι υπήρξε ένας ηγέτης με σαφή αντιδυτικό προσανατολισμό (Isiksal, ό.π:22), γεγονός το οποίο προκαλούσε τη δυσaráσκεια των δυτικών μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες επεδίωκαν την προώθηση των οικονομικών τους συμφερόντων αναφορικά με τα σημαντικά πετρελαϊκά κοιτάσματα της χώρας (Ozkan and Korkut, ό.π:173).

Η Τουρκία, φοβούμενη ότι μια στρατιωτική επέμβαση στη Λιβύη, ενορχηστρωμένη από δυτικές χώρες όπως για παράδειγμα η Γαλλία, η οποία είχε συμφέροντα στη Βόρειο Αφρική όντας παλιά αποικιοκρατική δύναμη, θα έβλαπτε σημαντικά τα τουρκικά συμφέροντα (Khalifa, ό.π:105), αρχικά εναντιώθηκε σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ωστόσο, η πίεση του δυτικού συνασπισμού και ο φόβος ότι εάν μία τέτοια στρατιωτική επιχείρηση διεξαγόταν χωρίς τη συμμετοχή της Τουρκίας, θα την απέκλειε από οποιαδήποτε μελλοντική επιρροή στην ανοικοδόμηση της χώρας μετά την απομάκρυνση του Καντάφι, την οδήγησαν τελικά σε μία ολική μεταστροφή της στάσης της. Έτσι, η Τουρκία ενέκρινε το ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του NATO για τη στρατιωτική εμπλοκή των μελών του στη Λιβύη (Στο ίδιο:106).

Συρία

Η περίπτωση της συριακής εξέγερσης αποτέλεσε το πλέον περίπλοκο γεγονός της Αραβικής Άνοιξης, δεδομένου ότι οι αρχικές αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις έλαβαν σταδιακά τη μορφή ενός μακροχρόνιου αιματηρού εμφυλίου, ο οποίος οδήγησε σε μείζονα ανθρωπιστική κρίση και σε ένα τεράστιο προσφυγικό κύμα, το οποίο επηρέασε έντονα όχι μόνο τις χώρες της Μέσης Ανατολής αλλά και την Ευρώπη. Ένας από τους βασικότερους λόγους για τους οποίους η συριακή κρίση έλαβε τέτοιες διαστάσεις, με την εμπλοκή ποικίλων τρίτων δυνάμεων, είναι το γεγονός ότι μετά την πτώση του καθεστώτος Καντάφι, το καθεστώς Άσαντ, το οποίο παρέμεινε ως το μόνο στην περιοχή με σαφή αντιδυτικό προσανατολισμό, διατηρούσε συμμαχικές σχέσεις με τη Ρωσία και το Ιράν ενώ παράλληλα αποτελούσε μία μόνιμη πηγή ανασφάλειας για το Ισραήλ. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά καθιστούσαν το συριακό καθεστώς ως εξαιρετικά ανεπιθύμητο για η Δύση και ως εκ τούτου, το ξέσπασμα των αντικαθεστωτικών εξεγέρσεων υπήρξε μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ανατροπή του (Isiksal, ό.π:22-23).

Η κρίση στη Συρία αποτέλεσε και τη μεγαλύτερη πρόκληση για την Τουρκία. Ενώ η πρότερη πολιτική της Άγκυρας προς τη Συρία ήταν από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της, με την επίτευξη ιδιαίτερα βελτιωμένων διπλωματικών και οικονομικών σχέσεων, με την έλευση της «Αραβικής Άνοιξης» τα πράγματα άλλαξαν ραγδαία. Ο Ερντογάν αρχικά συμπεριφέρθηκε όπως και στη Λιβύη, δηλαδή δεν εναντιώθηκε στο καθεστώς Άσαντ αλλά αντιθέτως προσπάθησε να πείσει το Σύρο ηγέτη να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις που θα ικανοποιούσαν την αντιπολίτευση. Η αποτυχία του Ερντογάν να επηρεάσει τον Άσαντ να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις, αύξησε την ένταση από πλευράς Τουρκίας (Fuller, ό.π:200). Η κατάσταση χειροτέρεψε από διάφορα επεισόδια που σημειώθηκαν στη μεθόριο Τουρκίας- Συρίας και κορυφώθηκαν με την κατάρριψη ενός τουρκικού μαχητικού αεροσκάφους (N.Y. Times:2012).

4.2.2 Αντιλήψεις ηγετών

Αναφορικά με την αντίληψη της τουρκικής ηγεσίας, η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από το AKP σήμανε τη σταδιακή εγκατάλειψη των αρχών του κεμαλισμού και τη χάραξη μίας εξωτερικής πολιτικής με επίκεντρο τον νεο-οθωμανισμό, μία

ιδεολογία που αποδίδει μεγάλη έμφαση στον ισλαμικό χαρακτήρα του τουρκικού έθνους και θεωρεί πως το εν λόγω χαρακτηριστικό πρέπει να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της προσπάθειας να επανακτήσει η Τουρκία το κύρος της παλαιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Antonopoulos, 2018:407). Βασικός εκπρόσωπος της νέας προσέγγισης της τουρκικής πολιτικής υπήρξε για χρόνια ο Αχμέτ Νταβούτογλου, ο οποίος διατύπωσε το όραμά του με βάση την αρχή των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», τη μη επέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα τρίτων χωρών και την έμφαση στη διπλωματία με στόχο την οικοδόμηση περιφερειακών δομών ασφαλείας.

Αίγυπτος

Υπό το ανωτέρω πρίσμα, στην περίπτωση της Αιγύπτου, ο Ερντογάν εξέφρασε την πλήρη υποστήριξή του στην κύρια πολιτική δύναμη της αντιπολίτευσης, τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, διαβλέποντας την επικείμενη νίκη τους στις πρώτες ελεύθερες εκλογές μετά την πτώση του καθεστώτος Μουμπάρακ. Μάλιστα, η υποστήριξη αυτή επιβεβαιώθηκε αμέσως μετά την ανάληψη της ηγεσίας της χώρας από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους με μια σειρά από επίσημες επισκέψεις Τούρκων αξιωματούχων και επιχειρηματιών, με στόχο τη σύναψη πολιτικών και οικονομικών συμφωνιών με το νέο καθεστώς καθώς και τη σύσφιξη των συμμαχικών δεσμών των δύο κρατών, μέσω της διενέργειας κοινών στρατιωτικών ασκήσεων. Στόχος της Τουρκίας ήταν η απόκτηση ενός ισχυρού συμμάχου στη Μέση Ανατολή, ο οποίος θα υποστήριζε τις επιδιώξεις της για ανάληψη ενός ηγετικού ρόλου στην περιοχή (Khalifa, ό.π:105).

Σημειώνεται ότι η επιλογή της Τουρκίας να παρέχει πλήρη υποστήριξη στους Αδελφούς Μουσουλμάνους προκάλεσε σημαντική δυσφορία σε αρκετά κράτη του Κόλπου, όπως τη Σαουδική Αραβία, τα ΗΑΕ και την Ιορδανία, καθώς η ενίσχυση της συγκεκριμένης σουνιτικής ομάδας συνιστούσε σημαντική απειλή για την επιβίωση των μοναρχικών καθεστώτων τους (Yesilyurt, ό.π:75). Ως εκ τούτου, δεν προκαλεί έκπληξη ότι οι συγκεκριμένες χώρες παρείχαν άμεση υποστήριξη στο πραξικόπημα που οδήγησε στην ανατροπή της αιγυπτιακής κυβέρνησης των Αδελφών Μουσουλμάνων τον Ιούλιο του 2013. Το προαναφερθέν πραξικόπημα σήμανε τη ραγδαία επιδείνωση των διμερών σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Αιγύπτου και είχε αρνητικές συνέπειες στην περιφερειακή ισχύ της πρώτης (Στο ίδιο:74), δεδομένου ότι τα κράτη τα οποία

υποστήριζαν το πραξικόπημα, διέθεταν μέχρι τότε στενούς οικονομικούς δεσμούς μαζί της (Khalifa, ό.π:105).

Λιβύη

Σε αντίθεση με την Αιγυπτιακή εξέγερση, η αντίδραση της Τουρκίας στην αντίστοιχη περίπτωση της Λιβύης δεν υπήρξε το ίδιο άμεση και ξεκάθαρη αφού, αφενός ο Ερντογάν διατηρούσε στενές πολιτικές σχέσεις με τον Λίβυο ηγέτη (Στο ίδιο:106) και, αφετέρου, μία πιθανή νίκη των αντικαθεστωτικών δυνάμεων θα μπορούσε να έχει μείζονες αρνητικές συνέπειες στα οικονομικά συμφέροντα της Τουρκίας. Πιο αναλυτικά, το έτος 2011, όταν ξέσπασαν οι αναταραχές στη χώρα, περί τις 160 εταιρείες τουρκικών συμφερόντων διέθεταν επενδύσεις στη Λιβύη ενώ οι δύο χώρες κατάργησαν την υποχρέωση για βίζα στους πολίτες τους από το 2009, αυξάνοντας τον όγκο εξαγωγών κατά 100 εκατομμύρια την περίοδο 2009-2010. Οι εξεγέρσεις και η κοινωνική αναταραχή που προκλήθηκε στη χώρα, είχαν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των τουρκικών εξαγωγών στη Λιβύη στα 747 εκατομμύρια δολάρια το 2011, έναντι 1,9 δις δολάρια το προηγούμενο έτος ((Libya-BusinessNews.com, 2012).

Όπως αναφέρουν οι Ripsman, Talliafero και Lobell (2016:64), οι πεποιθήσεις των ηγετών σχετικά με τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής επηρεάζονται σημαντικά από την αντίληψή τους αναφορικά με τις βέλτιστες στρατηγικές επίτευξης των εθνικών στόχων. Ως εκ τούτου, ο Ερντογάν, δίστασε να αναλάβει την ευθύνη μίας άμεσης ρήξης με το καθεστώς Καντάφι, αφού θεωρούσε ότι μία ενδεχόμενη ανατροπή του θα ήταν δυνατό να επιφέρει σημαντικό πλήγμα στην τουρκική οικονομία και συνεπώς, θα έβλαπτε τα συμφέροντα της χώρας. Ως εκ τούτου, γίνεται κατανοητό γιατί η Τουρκία απέφυγε για ένα μεγάλο διάστημα να λάβει ξεκάθαρη θέση υπέρ των καθεστωτικών δυνάμεων στη Λιβύη έως τον Αύγουστο του 2011 (Ozkan and Korkut, ό.π:172).

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η μεταεπαναστατική πολιτική σκηνή της Λιβύης αποτέλεσε απόδειξη της αδυναμίας των Τούρκων υπευθύνων για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής να προβλέψουν σωστά το συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων. Ως εκ τούτου, η Τουρκία παρείχε την πλήρη υποστήριξή της στο κόμμα JCP που ήταν προσκείμενο στους Αδελφούς Μουσουλμάνους, λόγω των ιδεολογικών της δεσμών με αυτό, το οποίο όμως συγκέντρωσε μόλις το 10% των συνολικών ψήφων. Έτσι, η Τουρκία αναγκάστηκε τελικά να αναπροσαρμόσει την πολιτική της στη Λιβύη,

υποστηρίζοντας το φιλελεύθερο κυβερνών κόμμα στην προσπάθεια ανοικοδόμησης της χώρας, μέσω της παροχής τεχνογνωσίας για την οργάνωση των εθνικών δυνάμεων ασφαλείας (Yesilyur, ό.π:72).

Συρία

Ο πόλεμος της Συρίας έχει αποτελέσει το πεδίο αντιπαράθεσης των σουνιτικών και σιιτικών δυνάμεων. Οι αντικαθεστωτικές δυνάμεις ανήκουν στο σουνιτικό στρατόπεδο, υποστηριζόμενες από αρκετά κράτη του Κόλπου, όπως η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ, ενώ το καθεστώς Άσαντ ανήκει στο σιιτικό στρατόπεδο και λαμβάνει την υποστήριξη των κρατών της λεγόμενης «σιιτικής ημισέληνου», ήτοι του Ιράν, της κεντρικής κυβέρνησης του Ιράκ και της Χεζμπολάχ στο Λίβανο (Tabler, 2015).

Πέραν της αδιαμφισβήτητης εγγενούς πολυπλοκότητας της συριακής κρίσης, αυτή αποτέλεσε και μία από τις πλέον περίπλοκες προκλήσεις για την Τουρκία. Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής βασίστηκαν σε εσφαλμένες αντιλήψεις σε μία σειρά από ζητήματα όπως η αντοχή του καθεστώτος Άσαντ, η υπερεκτίμηση της ισχύος των αντικαθεστωτικών δυνάμεων, η αδυναμία σωστής αξιολόγησης του παράγοντα ISIS, καθώς και η ισχυροποίηση των Κούρδων ανταρτών στα νότια σύνορα της χώρας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην ανταποκριθούν επιτυχώς και να εφαρμόσουν μια προβληματική εξωτερική πολιτική απέναντι στον πόλεμο της Συρίας (Isiksal, ό.π:24).

Όσον αφορά την αντοχή του συριακού καθεστώτος, η εσφαλμένη αντίληψη της Τουρκίας οφειλόταν στο γεγονός ότι απέτυχε να προβλέψει την υποστήριξη του από δυνάμεις που δεν ανήκουν στη σιιτική μειοψηφία της Συρίας καθώς και την υποστήριξη του από ισχυρούς κρατικούς και μη κρατικούς δρώντες της περιοχής, όπως η Ρωσία, το Ιράν, το Ιράκ και η Χεζμπολάχ στο Λίβανο. Επιπλέον, η Τουρκία απέτυχε να αξιολογήσει σωστά την ισχύ του αντικαθεστωτικού Ελεύθερου Συριακού Στρατού, ο οποίος διέθετε περιορισμένο αριθμό μαχητών και κακή οργάνωση ενώ χαρακτηριζόταν από απουσία κοινής ιδεολογίας και από υψηλό επίπεδο διαφθοράς (Στο ίδιο:25-26).

Κρίνεται δε σκόπιμο να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με τη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού, η επίδραση της αντίληψης ενός ηγέτη μπορεί να οδηγήσει σε

καταστροφικές επιλογές στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, όταν αυτός αδυνατεί να αντιληφθεί την απώλεια της σχετικής ισχύος της χώρας του (Ripsman et.al, ό.π:65). Σύμφωνα με όσα αναλύθηκαν στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, η περίπτωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στη συριακή κρίση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα καταστροφικής επίδρασης της συγκεκριμένης μεταβλητής.

4.2.3 Στρατηγική κουλτούρα

Σύμφωνα με τη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού, οι στρατηγικές προσδοκίες ενός κράτους καθώς και οι πολιτικές που θεωρούνται αποδεκτές στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής, συνιστούν άμεση συνάρτηση της στρατηγικής κουλτούρας του κράτους (Ripsman et.al, ό.π:67). Όπως έχει αναλυθεί διεξοδικά στην παρούσα εργασία, το AKP επεδίωξε τη σταδιακή αναδιαμόρφωση της ταυτότητας της Τουρκίας, απαλλάσσοντάς τη από τις βασικές αρχές του κεμαλισμού σχετικά με την κοσμική φύση του κράτους και την αφοσίωση στο δυτικό πρότυπο, προβάλλοντας την ισλαμική ταυτότητα του τουρκικού έθνους. Ο εν λόγω ιδεολογικός προσανατολισμός είχε σημαντική επίδραση και στην εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική, ιδιαιτέρως όσον αφορά την περιοχή της Μέσης Ανατολής (Altunışık, 2009:190). Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι βασικό στοιχείο της παραδοσιακής στρατηγικής κουλτούρας του τουρκικού κράτους αποτελεί η ιδέα ότι η στρατιωτική δράση στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής προκρίνεται ως επέκταση της διπλωματικής οδού για την προώθηση των εθνικών στρατηγικών στόχων (Akhmetov, 2018:468).

Αίγυπτος

Στην περίπτωση της αιγυπτιακής εξέγερσης, η στρατηγική κουλτούρα της χώρας σχετικά με την προώθηση του δημοκρατικού μοντέλου ισλαμικού κράτους (Tocci, 2011:11) έθεσε από την αρχή τον τουρκικό λαό στο πλευρό των εξεγερμένων Αιγυπτίων που διεκδικούσαν την αποκατάσταση της δημοκρατίας, δίνοντας την κατάλληλη νομιμοποίηση στον Ερντογάν να καλέσει δημόσια τον Αιγύπτιο ηγέτη να παραχωρήσει την εξουσία, παρά το γεγονός ότι η κίνηση αυτή ερχόταν σε αντίθεση με την πάγια πολιτική της χώρας να αποφεύγει την ανάμειξη στο εσωτερικό τρίτων χωρών (Khalifa, 2017:104). Επιπλέον, η ενδυνάμωση των ισλαμικών ανταντακλαστικών του τουρκικού λαού (Rabasa & Larrabee, 2008:1), ενίσχυσε την απόφαση της τουρκικής

ηγεσίας να παρέχει πλήρη υποστήριξη στην αντιπολιτευόμενη δύναμη των Αδελφών Μουσουλμάνων. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή ακριβώς η έμφαση στους κοινούς δεσμούς με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους (Ayyash, 2020), υπήρξε μία από τις αιτίες για τις οποίες οι υπεύθυνοι χάραξης της εξωτερικής πολιτικής απέτυχαν να προβλέψουν εγκαίρως την ανατροπή της νέας κυβέρνησης και την ανάγκη δημιουργίας σχέσεων και με άλλες πολιτικές δυνάμεις της χώρας, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν τη διατήρηση της επιρροής της Τουρκίας στη μεταεπαναστατική Αίγυπτο.

Λιβύη

Η στρατηγική κουλτούρα της Τουρκίας ως μιας χώρας που υποστήριζε τη μετάβαση των αραβικών χωρών σε δημοκρατικά καθεστώτα, όπως στην Αίγυπτο και την Τυνησία, ήρθε σε έντονη αντίθεση στην περίπτωση της Λιβύης. Πιο συγκεκριμένα, αν και η επέμβαση του NATO πραγματοποιήθηκε για την υπεράσπιση των φιλοδημοκρατικών ανταρτών, τους οποίους η Τουρκία είχε στηρίξει σε Αίγυπτο και Τυνησία, στην περίπτωση της Λιβύης η Τουρκία επέλεξε να καταγγείλει την επέμβαση και να επιδείξει περισσότερο ένα ρόλο μεσολαβητή μεταξύ του καθεστώτος και των ανταρτών (Vinken, 2018:50). Κι αυτό γιατί μια ξεκάθαρη υπεράσπιση του αυταρχικού λιβυκού καθεστώτος θα υπονόμει σοβαρά την αξιοπιστία της στήριξης της Τουρκίας προς την Αραβική Άνοιξη (Στο ίδιο:49).

Όταν τελικά αποφασίστηκε η επέμβαση των νατοϊκών δυνάμεων, η Τουρκία συμμετείχε ενεργά, παρά τις αντιρρήσεις και τις ενστάσεις που διατύπωνε επίμονα μέχρι τότε. Προκύπτει λοιπόν ότι όταν κατέστη σαφές πως οι όποιες διπλωματικές προσπάθειες είχαν καταρρεύσει και δεν υφίστατο πλέον ρόλος μεσολαβητή για την ίδια, η στάση της να συμπαραταχθεί με τη Δύση στη Λιβύη, ήταν μέρος της προσπάθειάς της να διαδραματίσει περιφερειακό ρόλο εξουσίας στη Μέση Ανατολή. Οι προσπάθειες να παρουσιαστεί ότι υπερασπίζεται την ανεξαρτησία των αραβικών χωρών από τις δυτικές παρεμβάσεις και η έμφαση που έδωσε στις δικές της διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες αποτελούν ενδείξεις της στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας ως δυνητικής περιφερειακής δύναμης στη Μέση Ανατολή. Ωστόσο, η τελική της σύμπραξη με τη Δύση δείχνει και τα όρια της ανεξάρτητης πολιτικής που ήθελε να ακολουθήσει στην εν λόγω περιοχή (Στο ίδιο:50).

Συρία

Η πρότερη πολιτική της Άγκυρας προς τη Συρία ήταν από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της, με την επίτευξη ιδιαίτερα βελτιωμένων διπλωματικών και οικονομικών σχέσεων μετά από πολλές δεκαετίες αντιπαραθέσεων, στα πλαίσια του δόγματος των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» και της στρατηγικής προτίμησης για διπλωματική επίλυση των διμερών διαφορών (Lindenstrauss, 2012:9). Ωστόσο, με το ξέσπασμα των αντικαθεστωτικών διαδηλώσεων, η αποτυχία του Ερντογάν να επηρεάσει τον Άσαντ να μην προχωρήσει σε βίαιη καταστολή τους αλλά να ηγηθεί μίας δημοκρατικής μετάβασης της χώρας, συνοδευόμενη από μεθοριακά περιστατικά που έλαβαν χώρα στα τούρκο-συριακά σύνορα και προκάλεσαν το θάνατο Τούρκων πολιτών, οδήγησαν σε ραγδαία επιδείνωση των μεταξύ τους σχέσεων (Özpek and Demirağ, ό.π:2).

Η αστάθεια που δημιούργησε ο εκτεταμένος εμφύλιος ο οποίος ακολούθησε τις εξεγέρσεις, οδήγησε στην άνοδο ακραίων ισλαμικών στοιχείων και σχετίζεται με την εμφάνιση του ISIS και την εγκαθίδρυσή του στη συριακή επικράτεια. Σταδιακά, η συγκεκριμένη τρομοκρατική ομάδα ισχυροποιήθηκε στα σύνορα της Τουρκίας και εξαπέλυσε πολύνεκρες επιθέσεις στην τουρκική επικράτεια, αποτελώντας, έτσι, μία μείζονα απειλή για την εθνική ασφάλεια της χώρας (Isiksal, ό.π:26). Επιπροσθέτως, η εμφάνιση και ισχυροποίηση του ISIS στη Συρία ενίσχυσε τις κουρδικές ομάδες του YPG, παρακλάδι του εργατικού κόμματος PKK, καθώς αναδείχθηκε στην πλέον αποτελεσματική δύναμη για την ανάσχεση της προέλασης της τρομοκρατικής οργάνωσης. Το PKK θεωρείται από την Τουρκία ως τρομοκρατική οργάνωση και ο κίνδυνος να εδραιωθεί στα νότια σύνορά της αποτέλεσε μείζον ζήτημα εθνικής ασφάλειας (Στο ίδιο:27). Από τα γεγονότα αυτά και έπειτα, οι όροι «ασφάλεια», «απειλή» και «χρήση δύναμης» κυριάρχησαν στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, η οποία έπαψε να στηρίζει την οικονομική και διπλωματική οδό και πέρασε στο αντίθετο άκρο, αυτό της χρήσης «σκληρής ισχύος» (Özpek & Demirağ, ό.π:7). Έτσι, αποδείχθηκε ότι όταν διακυβεύονται τα συμφέροντα της Τουρκίας και η ασφάλειά της, η στρατηγική κουλτούρα της χώρας αποδέχεται λύσεις που επιβάλλονται δια της στρατιωτικής ισχύος.

4.2.4 Σχέσεις Κράτους- κοινωνίας

Όπως αναφέρουν οι Ripsman, Taliafero και Lobell (2016:70), η συγκεκριμένη μεταβλητή αφορά στο βαθμό αποδοχής των αποφάσεων της πολιτικής ηγεσίας από τους πολίτες, την κοινωνική και πολιτική συναίνεση και την κατανομή εξουσίας στο πλαίσιο του κρατικού μηχανισμού, επηρεάζει δε σημαντικά τη δυνατότητα ενός ηγέτη να εφαρμόζει την εξωτερική πολιτική που θεωρεί ότι εξυπηρετεί καλύτερα τους εθνικούς στρατηγικούς στόχους.

Κατά την εποχή όπου έλαβαν χώρα οι αραβικές εξεγέρσεις, το κυβερνών τουρκικό κόμμα απολάμβανε την ευρύτατη στήριξη του τουρκικού λαού, έχοντας μόλις διασφαλίσει την τρίτη συνεχόμενη αυτοδύναμη θητεία του με ένα εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό, της τάξης του 49%, ενώ είχε ουσιαστικά εξουδετερωθεί η επίδραση των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή της Τουρκίας (Cagaptay, ό.π:76-77). Συνεπώς, ο Ερντογάν ήταν σε θέση να προωθήσει, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, την πολιτική που ο ίδιος θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε καλύτερα τους εθνικούς στρατηγικούς στόχους και τις πολιτικές του φιλοδοξίες (Yesilyurt, ό.π:70-71).

Αίγυπτος

Υπό το ανωτέρω πρίσμα, η Τουρκία επέλεξε να προχωρήσει σε άμεση στήριξη της αιγυπτιακής εξέγερσης, προβάλλοντας το επιχείρημα της αλληλεγγύης στον αιγυπτιακό λαό που διεκδικούσε δημοκρατία, καθώς και στην υποστήριξη του διάδοχου καθεστώτος με κάθε μέσο (Ozkan and Korkut, ό.π:170-171). Στην περίπτωση της «Αιγυπτιακής Άνοιξης», η ευρεία αποδοχή του Ερντογάν μεταξύ των Τούρκων πολιτών λειτούργησε ενισχυτικά στην απόφαση του Τούρκου Προέδρου να δηλώσει την αλληλεγγύη του στον αιγυπτιακό λαό που φιλοδοξούσε η χώρα του, να καταστεί ένα δημοκρατικό κράτος στο πρότυπο του τουρκικού μοντέλου (Kirisci, ό.π:52).

Λιβύη

Στην περίπτωση της Λιβύης, η αρχική εναντίωση της Τουρκίας στις επιχειρήσεις του NATO ήταν αφενός – όπως έχει ήδη αναφερθεί – αποτέλεσμα των προσωπικών σχέσεων των ηγετών των δύο χωρών και των σημαντικότερων οικονομικών συμφερόντων στην εν λόγω χώρα και, αφετέρου, ήταν σύμφωνη με την τουρκική κοινή γνώμη. Αν και τον Ιούνιο του 2011 το 54% του τουρκικού πληθυσμού ήθελε να δει τον Καντάφι να απομακρύνεται από την εξουσία και το ίδιο ποσοστό θα υποστήριζε μια

επέμβαση για την προστασία των αμάχων, το 64% αποδοκίμαζε την επέμβαση των διεθνών δυνάμεων που λάμβανε χώρα την ίδια περίοδο. Αυτό καταδεικνύει ότι ο τουρκικός λαός στην πλειοψηφία του δεν ενέκρινε το ρόλο του NATO στη Λιβύη (Vinken, ό.π:45). Επομένως, η ρητορική του Ερντογάν και ο γενικότερος δημόσιος λόγος για το ασυμβίβαστο του ρόλου του NATO στη Λιβύη (Στο ίδιο:46-47), έχαιρε σε μεγάλο βαθμό της αποδοχής του τουρκικού λαού.

Όταν τελικά η νατοϊκή επέμβαση στη Λιβύη αποφασίστηκε και ξεκίνησε να υλοποιείται, η ευρεία πολιτική αποδοχή του Ερντογάν και η συνειδητοποίηση των Τούρκων αξιωματούχων περί της ανάγκης εφαρμογής μιας ρεαλιστικής πολιτικής, με στόχο τη διασφάλιση της συμμετοχής της Τουρκίας στη διαδικασία ανοικοδόμησης της Λιβύης, έδωσε τη δυνατότητα της αλλαγής πλεύσης και της σύμπραξης με τις συμμαχικές χώρες (Khalifa, ό.π:106). Σημειώνεται δε ότι η τουρκική συμμετοχή στη νατοϊκή επέμβαση στη Λιβύη περιορίστηκε στην παροχή πλοίων και υποβρυχίων για την υλοποίηση ναυτικού αποκλεισμού, καθώς και αεροσκαφών για τη ζώνη απαγόρευσης πτήσεων και όχι για βομβαρδισμούς (Στο ίδιο:48).

Συρία

Η περίπτωση της Συρίας ήταν αρκετά διαφορετική και συνάμα αποτέλεσε μια πρόκληση για την κυβέρνηση Ερντογάν. Αν και ο Τούρκος Πρόεδρος είχε παραμερίσει τους αντιπάλους του και είχε δημιουργήσει ένα προσωποκεντρικό κόμμα, με τον ίδιο να είναι βασικός φορέας λήψης αποφάσεων στην εξωτερική πολιτική, η πλειοψηφία της τουρκικής κοινής γνώμης, καθώς και μια μεγάλη μερίδα της εκλογικής βάσης του κόμματος, ήταν αντίθετοι στις προθέσεις του για στρατιωτική εισβολή στη Συρία, απότοκο της αποτυχημένης προσπάθειάς του να μεταπείσει το Σύρο ηγέτη να παραιτηθεί της εξουσίας (Tziarras, ό.π:261-262).

Ωστόσο, προκειμένου ο Ερντογάν να μπορέσει να εφαρμόσει την ατζέντα του και παράλληλα να εδραιώσει την εκλογική του βάση, χρησιμοποίησε την εξωτερική πολιτική για εσωτερικούς σκοπούς, οδηγώντας σε πόλωση. Η εν λόγω επιλογή συνδέεται συχνότερα με την προσπάθεια διατήρησης της εξουσίας από ένα πολιτικό κόμμα, μέσω της χειραγώγησης ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής. Έτσι, το κυβερνών κόμμα παρουσιάστηκε ως προστάτης του καταπιεσμένου λαού της Συρίας και τα κόμματα της αντιπολίτευσης ως αυταρχικά κόμματα, που εναντιώνονταν στις επαναστάσεις, με σκοπό να διατηρηθεί στην εξουσία (Yersikulut, ό.π:78-79). Η

πολιτική αυτή, η οποία έλαβε τελικά ακόμα και τα χαρακτηριστικά στρατιωτικής εμπλοκής στη Συρία, εξυπηρετούσε παράλληλα την προώθηση των φιλοδοξιών του Ερντογάν για ενίσχυση του περιφερειακού ρόλου της χώρας στη Μέση Ανατολή (Cagaptay, ό.π:19)

4.3.5 Εγχώριοι θεσμοί

Όπως αναφέρουν οι Ripsman, Taliaferro Lobell (2016: 76), η συγκεκριμένη μεταβλητή έχει σημαντική επίδραση στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής αφού επηρεάζει τη δυνατότητα της πολιτικής ηγεσίας να εφαρμόσει τη στρατηγική που αυτή επιλέγει ανάλογα με τον τρόπο που αξιολογεί την κατάσταση του διεθνούς συστήματος και την κατανομή ισχύος εντός του. Ο ρόλος των θεσμών αυτών ορίζεται από το Σύνταγμα, στη βάση της διάκρισης των εξουσιών.

Αίγυπτος

Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, η μεταβλητή που σχετίζεται με τους εγχώριους θεσμούς δεν είχε σημαντική επιρροή στην εξωτερική πολιτική που εφάρμοσε η Τουρκία στην περίπτωση της αιγυπτιακής εξέγερσης καθώς αυτοί, κατά την περίοδο όπου αυτή συνέβη, είχαν πλέον αποδυναμωθεί και αδυνατούσαν να παρέμβουν ουσιαστικά στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής (Nieset et al., 2019).

Λιβύη

Στην περίπτωση της Λιβύης, ωστόσο, η ανάληψη εκ μέρους του Ερντογάν της βασικής ευθύνης για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής και η αποδυνάμωση των λοιπών εγχώριων θεσμών συνέβαλαν καθοριστικά στην καθυστέρηση απόσυρσης της στήριξης στο καθεστώς Καντάφι (Ozkan and Korkut, ό.π:172), όσο και τελικά στη στήριξη της στρατιωτικής επέμβασης του NATO στη χώρα, μέσα στο πλαίσιο της επίτευξης των ρεαλιστικών στόχων που έθετε το AKP για τη συμμετοχή των τουρκικών κατασκευαστικών βιομηχανιών στην ανοικοδόμηση της Λιβύης (Khalifa, ό.π:106).

Συρία

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το AKP παρουσιάστηκε ως προστάτης των καταπιεσμένων ενώ παράλληλα παρουσίαζε τα αντιπολιτευόμενα κόμματα ως εχθρούς και υποστηρικτές πραξικοπημάτων. Αυτή η διαδικασία, σε συνδυασμό με την

συγκέντρωση εξουσιών από τον Ερντογάν χωρίς να διασφαλίζεται ένας αποτελεσματικός έλεγχος από καμία εκ των ανεξάρτητων εξουσιών, όπως η δικαστική, ή από τους στρατιωτικούς στο Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, (Inbar, ό.π:18), διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη δυνατότητα του Τούρκου Προέδρου να υιοθετήσει μία εξαιρετικά παρεμβατική πολιτική, η οποία περιελάμβανε την προβολή της σκληρής ισχύος της χώρας και της επιμονής του σε αυτή, παρά το γεγονός ότι αυτή επέφερε, τελικά, σημαντικά πλήγματα για τη χώρα (προσφυγική κρίση, ισχυροποίηση Κούρδων, επέλαση ISIS (Isiksal, ό.π:26-27).

Συμπεράσματα

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιδιώχθηκε η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης επηρέασαν την τουρκική εξωτερική πολιτική, υπό το πρίσμα του νεοκλασικού ρεαλισμού. Πιο αναλυτικά, μελετήθηκε ο τρόπος με τον οποίο επέδρασαν στη μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής οι συστημικοί και οι εσωτερικοί παράγοντες, όπως αυτοί προσδιορίζονται στο έργο των Ripsman, Taliafero και Lobell “Neoclassical Realist Theory of International Politics” (2016).

Η σύγχρονη εποχή συνιστά μία εποχή σημαντικών ανακατατάξεων στο διεθνές σύστημα αφού η σταδιακή απόσυρση των ΗΠΑ από σημαντικά περιφερειακά συστήματα έχει δημιουργήσει ένα σημαντικό κενό ισχύος, το οποίο επιτρέπει την ανάδυση νέων κρατικών δρώντων που φιλοδοξούν να αναβαθμίσουν το ρόλο τους στη διεθνή γεωπολιτική σκακιέρα. Όπως φάνηκε από τα στοιχεία που παρατέθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης» αποτέλεσαν ιστορική καμπή για το σύστημα της Μέσης Ανατολής αφού επέφεραν σημαντικές πολιτικές ανακατατάξεις και μετέβαλαν την κατανομή ισχύος μεταξύ των διάφορων κρατικών δρώντων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή. Η Τουρκία, υπό την ηγεσία του κόμματος AKP, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κρατικούς δρώντες με βλέψεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, ο οποίος αναγνώρισε στις αραβικές εξεγέρσεις μία ιστορική ευκαιρία για τη διεκδίκηση ενός αναβαθμισμένου ρόλου στην περιοχή.

Πιο αναλυτικά, η εκλογή του κόμματος AKP στην ηγεσία της Τουρκίας, σήμανε μία ραγδαία μεταστροφή της εξωτερικής της πολιτικής, η οποία απομακρύνθηκε σταδιακά από τις αρχές του κεμαλισμού που σχετίζονταν με μία προσκόλληση στη Δύση. Απορρίπτοντας αυτή την αρχή, το κυβερνών κόμμα υπό τον Ερντογάν χάραξε μία νέα εξωτερική πολιτική, εμπνευσμένη από την ιδεολογία του νεο-οθωμανισμού, η οποία έδινε έμφαση στους βαθύτατους ιστορικούς, πολιτιστικούς και θρησκευτικούς δεσμούς που είχε η Τουρκία με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, όντας πρώην κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Υπό αυτό το πρίσμα, η νέα εξωτερική πολιτική, όπως εκφράστηκε αρχικά από τον Αχμέτ Νταβούτογλου, έδωσε έμφαση στη σύσφιξη των σχέσεων της Τουρκίας με τα αραβικά κράτη με στόχο την ενίσχυση της επιρροής της σε αυτά. Οι βασικές αρχές της

πολιτικής του Νταβούτογλου περιλάμβαναν το δόγμα των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», την ενίσχυση της διπλωματικής οδού για την επίλυση διμερών ζητημάτων, την ανάπτυξη μίας πολύπλευρης εξωτερικής πολιτικής και την αναβάθμιση του ρόλου της χώρας στους διεθνείς και περιφερειακούς διακρατικούς θεσμούς. Η τουρκική εξωτερική πολιτική μεταβλήθηκε σημαντικά με αφορμή τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης και, σταδιακά, το επίκεντρό της μεταφέρθηκε από την προβολή της «ήπιας» στην προβολή της «σκληρής» ισχύος της χώρας, υπό την επίδραση ποικίλων εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων.

Όπως προέκυψε από τα στοιχεία που αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, η τουρκική εξωτερική πολιτική δεν υπήρξε ομοιογενής αλλά, σε κάθε περίπτωση, διαμορφώθηκε με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες και επιδιώξεις της χώρας. Η ραγδαία μεταβολή που δημιούργησε η «Αραβική Άνοιξη» στην πολιτική κατάσταση της Μέσης Ανατολής, έφερε την Τουρκία προ του διλήμματος της επιλογής μεταξύ της υποστήριξης των φιλελεύθερων και δημοκρατικών αξιών ή της διατήρησης της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» με τα αυταρχικά καθεστώτα. Επιπλέον, η «Αραβική Άνοιξη» οδήγησε στην επικράτηση ισλαμικών δυνάμεων, υπό την ηγεσία των «Αδελφών Μουσουλμάνων», μετά τα γεγονότα των εξεγέρσεων και την κατάρρευση των παγιωμένων καθεστώτων. Οι στενές σχέσεις του ΑΚΡ με τους «Αδελφούς Μουσουλμάνους», αποτέλεσε μια εξέλιξη που ευνοούσε τα σχέδια της Τουρκίας για την αύξηση της επιρροής της στις αραβικές μουσουλμανικές χώρες, εκμεταλλευόμενη την άνοδο των ισλαμικών καθεστώτων. Τέλος, η έλευση της «Αραβικής Άνοιξης» στη Συρία και η εξέλιξη των εξεγέρσεων σε εμφύλιο πόλεμο, είχε ως αποτέλεσμα να απειληθεί η Τουρκία κατά μήκος των νότιων συνόρων της και επιπλέον να ενισχυθούν οι φόβοι της για τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών ανάδειξης αυτόνομου κουρδικού κράτους σε συριακό έδαφος.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, η Τουρκική εξωτερική πολιτική εμφάνισε μια ριζική μεταβολή. Πιο συγκεκριμένα, οι εξεγέρσεις, αποκάλυψαν την πεποίθηση της Τουρκίας ότι οι φιλελεύθερες και δημοκρατικές αξίες μπορούν να έρθουν σε δεύτερη μοίρα, όταν διακυβεύονται κυρίαρχα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα. Ως εκ τούτου, η Τουρκία πέρασε από το δόγμα των «μηδενικών προβλημάτων» με τις γειτονικές χώρες, στην ευθεία αντιπαράθεση με αυτές, εφαρμόζοντας αρχικά μια «α λα κάρτ» αντιμετώπιση των γεγονότων, ανάλογα με το βαθμό που εξυπηρετούνταν τα συμφέροντά της, για να υποστηρίξει στο τέλος την ανατροπή των καθεστώτων.

Η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στις μελέτες περιπτώσεων, τριών αραβικών χωρών που επηρεάστηκαν από τις αραβικές εξεγέρσεις, σε μία προσπάθεια να αξιολογηθεί η επίδραση των επιμέρους εσωτερικών και εξωτερικών μεταβλητών, όπως αυτές ορίζονται από τη θεωρία του νεοκλασικού ρεαλισμού. Μέσα από τη μελέτη των τριών περιπτώσεων, της Αιγύπτου, της Λιβύης και της Συρίας, προκύπτει ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική απέναντι στις μελετώμενες χώρες, καθώς και οι μεταβολές που καταγράφηκαν σε αυτή, επηρεάστηκαν σημαντικά από τις περισσότερες μεταβλητές που αναλύθηκαν.

Πιο αναλυτικά, η επιρροή της δομής του διεθνούς συστήματος και της κατανομής ισχύος εντός του, υπήρξε εξαιρετικά σημαντική στις περιπτώσεις και των τριών χωρών. Η Τουρκία ανέπτυξε έντονη εξωτερική πολιτική, λαμβάνοντας θέση υπέρ των αντικαθεστωτικών δυνάμεων, άλλοτε πρόθυμα και άλλοτε όχι, κυρίως ως συνέπεια του φόβου της ότι το κενό εξουσίας που προέκυπτε στην περιοχή, σε συνδυασμό με την ανάδυση νέων κρατικών δρώντων με σημαντικές βλέψεις, θα μπορούσαν να την οδηγήσουν στο περιθώριο των εξελίξεων και να χάσει την ευκαιρία να εκπληρώσει τη φιλοδοξία της για αναβάθμιση του ρόλου της και της επιρροής της στον αραβικό κόσμο.

Εξίσου σημαντική υπήρξε και η επίδραση δύο ακόμα εσωτερικών μεταβλητών, των αντιλήψεων της πολιτικής ηγεσίας και της στρατηγικής κουλτούρας. Πιο αναλυτικά, η βασική ιδέα της εξωτερικής πολιτικής που εφάρμοσε το ΑΚΡ σχετικά με την ανάληψη από την Τουρκία ενός ηγετικού ρόλου στον αραβικό κόσμο, σε συνδυασμό με την έντονη πολιτική φιλοδοξία του Προέδρου Ερντογάν, επηρέασαν σημαντικά την επιλογή της να ασκήσει ενεργό ρόλο στην επίλυση των κρίσεων στις τρεις χώρες που μελετήθηκαν. Επιπλέον, προέκυψε ότι η προώθηση του δημοκρατικού μοντέλου μουσουλμανικής χώρας επηρέασε σημαντικά την προθυμία του Τούρκου Προέδρου να υιοθετήσει μία υποστηρικτική στάση απέναντι στις αραβικές εξεγέρσεις και να σταθεί στο πλευρό των εξεγερμένων αραβικών λαών, ενώ το ισχυρό ισλαμικό στοιχείο ενίσχυσε την επιλογή του να στηρίζει συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις.

Αντιθέτως, στις περιπτώσεις της Λιβύης και της Συρίας, όπου η Τουρκία αναγκάστηκε υπό την πίεση των διεθνών δρώντων (Λιβύη) ή επέλεξε λόγω των επεκτατικών της βλέψεων (Συρία) να προκρίνει την προβολή της σκληρής ισχύος της μέσω της στρατιωτικής εμπλοκής, η αντίθεση της κοινής γνώμης επισκιάστηκε από την

επίδραση δύο άλλων παραγόντων: της ευρείας πολιτικής δύναμης που είχε συγκεντρώσει ο Τούρκος πρόεδρος, ως συνέπεια της μεγάλης εκλογικής του δύναμης και της αποδυνάμωσης όλων των εγχώριων θεσμών που θα μπορούσαν να εναντιωθούν στις εν λόγω στρατηγικές του επιλογές.

Συμπερασματικά, τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης επηρέασαν σημαντικά την τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή, η οποία αρχικά κινήθηκε στον πλαίσιο του δόγματος Νταβούτογλου περί «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» και την προβολή της ήπιας ισχύος της χώρας ενώ, στη συνέχεια, παρουσίασε ραγδαία αλλαγή αφού έγινε περισσότερο παρεμβατική και έδωσε έμφαση στην προβολή της σκληρής ισχύος της χώρας με στόχο την εκπλήρωση των πολιτικών φιλοδοξιών του Ερντογάν και των εθνικών στρατηγικών στόχων που τέθηκαν για την αναβάθμιση του περιφερειακού ρόλου της χώρας.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι υπεύθυνοι χάραξης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας φάνηκε να μην αξιολόγησαν σωστά τους διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων, και να υπερεκτίμησαν την ευκαιρία από την άνοδο των ισλαμικών καθεστώτων στις αραβικές χώρες, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε λανθασμένες στρατηγικές που είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην περιφερειακή ισχύ της Τουρκίας.

Βιβλιογραφία

- Akmetov, T. (2018). Strategic Culture of Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences Vol.17, Issue 2, 453-470, 01.04.2018.*
doi:10.21547/jss.389970
- Altunışık, M. B. (2009). Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey, Vol. 40: Special Issue on Turkish Foreign Policy.*
- Altunışık, M. B. (2020). *The New Turn in Turkey's Foreign Policy in the Middle East: Regional and Domestic Insecurities.* Rue Montoyer 40 – 1000 Brussels, Belgium: Foundation for European Progressive Studies.
- Antonopoulos, P. (2018). Turkey's interests in the Syrian war: from neo-Ottomanism to counterinsurgency. *Global Affairs Vol. 3, Issue 4-5.* Ανάκτηση από https://www.academia.edu/38877538/Turkeys_interests_in_the_Syrian_war_from_neo_Ottomanism_to_counterinsurgency [Accessed 23 November 2021]
- Aras, B., & Akarçesme, S. (2011). Turkey and the Arab spring. *International Journal, Vol. 67, No. 1, Winter 2011-12 Charting the new Turkish foreign policy.*
Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/pdf/23265964.pdf?refreqid=excelsior%3Af97ebd2cbe0566f972b0792a09d1c5e> [Accessed 21 November 2021]
- Ayoob, M. (1993). National Security in the Third World: the worm about to turn? Στο R. Brynen, B. Korany, & P. Noble (Επιμ.), *The Many Faces of National Security in the Arab World.* London: Palgrave Macmillan.
- Ayyash, A. (2020). The Turkish Future of Egypt's Muslim Brotherhood. *The Century Foundation.* Ανάκτηση από <https://tcf.org/content/report/turkish-future-egypts-muslim-brotherhood/>
- Barkey, H. J. (2011). Coordinating Responses to the 2011 Arab Revolt: Turkey and the Transatlantic Alliance. *TURKEY AND THE ARAB SPRING IMPLICATIONS FOR TURKISH FOREIGN POLICY FROM A TRANSATLANTIC PERSPECTIVE.*
- Cagaptay, S. (2020). *ERDOGAN'S EMPIRE, Turkey and the Politics of the Middle East.* I.B.TAURIS, Bloomsbury Publishing Plc, 50 Bedford Square, London, WC1B 3DP UK, 1385 Broadway, New York, NY 10018, USA.
- Çalış, Ş., & Bağcı, H. (2003). ATATÜRK'S FOREIGN POLICY UNDERSTANDING AND. *The Journal of Social Economic Research, Vol. 3, Issue 6, 195-228, 01.12.2003.* Ανάκτηση από <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/289650> [Accessed 10 November 2021]

- Capaptay, S., & Sievers, M. (2015, 03 09). Το μεγάλο παιχνίδι της Τουρκίας και της Αιγύπτου στην Μ. Ανατολή. *FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION*. Ανάκτηση 01 13, 2021, από <https://foreignaffairs.gr/articles/70219/soner-cagaptay-kai-marc-sievers/to-megalo-paixnidi-tis-toyrkias-kai-tis-aigyptoy-stin-m-anatoli?page=3>
- Dal, E. P. (2013). Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies Vol. 14, No. 4, 709 – 734*. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/271938435_Assessing_Turkey%27s_Normative_Power_in_the_Middle_East_and_North_Africa_Region_New_Dynamics_and_their_Limitations [Accessed 21 November 2021]
- Davutoglou, A. (2010). FOSTERING A CULTURE OF HARMONY, No1 2010 January/March. *Russia in Global Affairs*. Ανάκτηση από <https://eng.globalaffairs.ru/articles/fostering-a-culture-of-harmony/> [Accessed 10 November 2021]
- Dennis, E. E. (2014). Foreword. Στο I. N. Abusharif, *Parsing “Arab Spring”*. Doha, Qatar.
- Donelli, F. (2020). Explaining the role of intervening variables in Turkey's foreign policy behavior. *Interdisciplinary Political Studies*, 6 (2).
- Esposito, J. L., & Voll, J. O. (1996). Islam and Democracy. *Oxford University Press*. Ανάκτηση December 17, 2020
- Fabbe, K., & Balıkcıoğlu, E. (2019). Political Islam. Στο A. Ozerdem, & M. Whiting (Επιμ.), *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. London and New York: Routledge.
- Fuller, G. E. (2014). *TURKEY and the ARAB SPRING, LEADERSHIP in the MIDDLE EAST*. Bozorg Press, USA, Lexington.
- Göl, A. «A short summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939». Ανάκτηση από Available at: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36541>> [Accessed 11 November 2021]
- Hinnebusch, R. (2019). The Arab Uprising And Regional Power Struggle, in S. Akbarzadeh (Ed.), *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Routledge Taylor & Francis Group, 52 Vanderbilt Avenue, New York, NY 10017.
- Huntington, S. P. (1999). The Lonely Superpower. *Foreign Affairs* 78 (2). Ανάκτηση από <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1999-03-01/lonely-superpower> [Accessed October 2021]

- Idiz, S. (2012). The Muslim Brotherhood Ascends. *Hurriyet Daily News*. Ανάκτηση από <https://www.hurriyetaidailynews.com/opinion/semih-idiz/the-muslim-brotherhood-ascends-29304> [Accessed 16 November 2021]
- Inbar, E. (2011). The Deterioration in Israeli-Turkish Relations and its International Ramifications. *Mideast Security and Policy Studies No. 89*.
- Isıksal, H. (2015). Turkish Foreign Policy During the AKP Era. Στο H. Isıksal, & O. Örmeci (Επιμ.), *Turkish Foreign Policy in the New Millennium*. Oxford: Peter Lang.
- Isıksal, H. (2018). Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back. Στο H. Isıksal, & O. Göksel (Επιμ.), *Turkey's Relations with the Middle East, Political Encounters after the Arab Spring*. New York: Springer.
- Joffé, G. (2011). "The Arab Spring in North Africa: origins and prospects", *The Journal of North African Studies*, Vol.16. University of Cambridge, Department of Politics and International Studies (POLIS). Cambridge, UK: Routledge. Ανάκτηση από <http://dx.doi.org/10.1080/13629387.2011.630881> [Accessed 15 November 2021]
- Juneau, T., Lobell, S. E., Ripsman, N. M., & Rubin, L. P. (2019). Neoclassical Realism: domestic politics, systemic pressures and the impact of foreign policy since the Arab Spring, in S. Akbarzadeh (Ed.), *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Routledge Taylor & Francis Group, 52 Vanderbilt Avenue, New York, NY 10017.
- Karacasulu, N. (2015). Interpreting Turkey's Middle East Policy in the Last Decade. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* Volume 4, Issue 1, 27 - 38, 09.01.2015. Ανάκτηση από <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/147465> [Accessed 21 November 2021]
- Khalifa, M. (2017). Turkish Foreign Policy in the Middle East After Arab Spring. *International Relations and Diplomacy*, February 2017, Vol. 5, No. 2, pp.102-111, doi: 10.17265/2328-2134/2017.02.004. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/316549103_Turkish_Foreign_Policy_in_the_Middle_East_After_Arab_Spring [Accessed 20 November 2021]
- Kirisci, K. (2012). Can the Turkish model be relevant for the Arab Awakening ? *La Turquie d'aujourd'hui au miroir de l'Histoire Confluences Méditerranée* 2012/4 (N° 83). Ανάκτηση από <https://www.cairn.info/revue-confluences-mediterranee-2012-4-page-43.htm> [Accessed 24 November 2021]
- Kitchen, N. (2012). *After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring*. Ανάκτηση από

- https://www.researchgate.net/publication/277257313_After_the_Arab_Spring_power_shift_in_the_Middle_East_the_contradictions_of_hegemony_the_United_States_and_the_Arab_Spring [Accessed 19 November 2021]
- Levy, J. S., & Thompson, W. R. (2010). *Causes of War*. John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex, United Kingdom.
- Libya-BusinessNews.com. (2012). Turkish Exports to Libya on the Increase. Ανάκτηση από <https://libya-businessnews.com/2012/05/10/turkish-exports-to-libya-on-the-increase/> [Accessed 23 November 2021]
- Lindenstrauss, G. (2012). Turkey and the Arab Spring: Embracing "People's Power". *EuroMeSCO Papers*. Ανάκτηση από https://www.files.ethz.ch/isn/165559/PapersEuromesco_14.pdf [Accessed 24 November 2021]
- Mushtaq, A. Q., & Afzal, M. (2017). Arab spring: Its causes and consequences Vol.30, No.1. *Journal of the Punjab University Historical Society*.
- N.Y. Times. (2012). Turkey Fires Back After Syrian Shelling Kills 5 Civillian. *New York Times*. Ανάκτηση από <https://www.nytimes.com/2012/10/04/world/middleeast/syria.html> [Accessed 23 November 2021]
- Newton, K., & Van Deth, J. W. (2017). *Συγκριτική Πολιτική* (3η εκδ.). (Γ. Κωνσταντινίδης, Σ. Μπλαβούκος, Επιμ., & Γ. Ψαθή, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Τζιόλα.
- Nieset, S., Aydin, M., Bilgin, H. D., Gurcan, M., & Strand, A. (2019). *Turkish foreign policy: structures and decision-making processes*. Chr. Michelsen Institute (CMI Report R2019:3). Ανάκτηση από <https://www.cmi.no/publications/6854-turkish-foreign-policy-structures-and-decision-making-processes> [Accessed 17 November 2021].
- Onis, Z. (2014). Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East. *Mediterranean Politics, Volume 19, Issue 2*. Ανάκτηση από <https://www.tandfonline.com/toc/fmed20/19/2?nav=tocList> [Accessed 20 November 2021]
- Onis, Z., & Kutlay, M. (2017). The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey. *Australian Journal Of International Affairs Vol.71, No 2, 4 March 2017*. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/304340222_The_dynamics_of_emerging_middle-power_influence_in_regional_and_global_governance_the_paradoxical_case_of_Turkey [Accessed 24 November 2021]

- Ozkan, M., & Korkut, H. (2013). Turkish Foreign Policy Towards the Arab Revolutions. *Epiphany Journal of transdisciplinary studies* Vol. 6, No. 1, 2013. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/256055908_Turkish_Foreign_Policy_Towards_the_Arab_Revolutions [Accessed 21 November 2021]
- Özpek, B., & Demirağ, Y. (2014). Turkish foreign policy after the ‘Arab Spring’: from agenda-setter state to agenda-entrepreneur state. *Israel Affairs* Vol. 20, No. 3, 328–346. Ανάκτηση από <http://dx.doi.org/10.1080/13537121.2014.922806> [Accessed 17 November 2021]
- Rabasa, A., & Larrabee, S. L. (2008). *The Rise of Political Islam in Turkey*. RAND Corporation. Ανάκτηση από <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG726.html> [Accessed 22 November 2021]
- Ripsman, M. N., Taliaferro, W. J., & Lobell, E. S. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press, 198 Madison Avenue, New York, United States of America.
- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., & Jones, W. S. (2008). *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ* (Δέκατη εκδ.). (N. Μαραντζίδης, Επιμ., & E. Κοτσυφού, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε.
- Schweller, R. (2018). Opposite but compatible nationalisms: A neoclassical realist approach to the future of US-China relations. *The Chinese Journal of International Politics*.
- Selim, G. M. (2013). The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 3, *Special Issue: Perspectives on the Arab Uprisings*, pp. 255-272. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/10.13169/arabstudquar.35.3.0255> [Accessed 18 November 2021]
- Seumas, M. (2011). Turkey offers to broker Libya ceasefire as rebels advance on Sirte. *The Guardian*. Ανάκτηση από <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/27/libya-turkey-mediators-prime-minister> [Accessed 13 November 2021]
- Seumas, M. (2011). Turkey offers to broker Libya ceasefire as rebels advance on Sirte. *The Guardian*. Ανάκτηση 12 30, 2020, από <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/27/libya-turkey-mediators-prime-minister>
- Sorensen, C. T. (2013). Is China becoming more aggressive? A neoclassical realist analysis. *Asian Perspective* 37.

- Tabler, A. J. (2015). Το νέο μεγάλο παιχνίδι, Πώς οι περιφερειακές δυνάμεις μοιράζουν την Συρία. Foreign Affairs The Hellenic Edition. Ανάκτηση από <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70458/andrew-j-tabler/to-neo-megalo-paixnidi?page=show> [Accessed 24 November 2021]
- Tocci, N. (2011). *TURKEY AND THE ARAB SPRING, IMPLICATIONS FOR TURKISH FOREIGN POLICY FROM A TRANSATLANTIC PERSPECTIVE*. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States.
- Tziarras, Z. (2014). *Turkish Foreign Policy towards the Middle East under the AKP (2002-2013): a Neoclassical Realist Account*. THE UNIVERSITY OF WARWICK, Coventry.
- Vinken, C. (2018). *Turkey's view on NATO through the scope of strategic culture theories (2009-2016)*. Humbolt University, Department of Social Sciences. Berlin: German Turkish Masters Program of Social Sciences (GeT MA). Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/329773456_Turkey's_view_on_NATO_through_the_scope_of_strategic_culture_theories_2009-2016 [Accessed 23 November 2021]
- Weyland, K. (2012). The Arab Spring: Why the surprising similarities with the revolutionary wave of 1848? *Perspectives on Politics, Published online by Cambridge University Press, Vol.10, Issue 4*. doi:<https://doi.org/10.1017/S1537592712002873> [Accessed 18 November 2021]
- Wohlforth, W. C. (2009). Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. *World Politics, Vol.61, No.1, International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity (Jan 2009)*, p.32
- Yesilyurt, N. (2017). Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, Vol.6, Issue 2*. Ανάκτηση από <https://dergipark.org.tr/en/pub/allazimuth/issue/29742> [Accessed 19 November 2021]
- Αναστασίου, Μ. Ι. (2018). *"Ο ΕΚΛΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ"*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών, Θεσσαλονίκη.
- Γκόφας, Α., & Τζιφάκης, Ν. (2017). *ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΒΟΛΕΣ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Η Σινο-Αμερικανική Πρόκληση*. Αθήνα: ΠΕΔΙΟ.

- Γρηγοριάδης, Ι. Ν. (2014). Η "Νέα Τουρκική Εξωτερική Πολιτική": Μια αξιολόγηση των Πολιτικών και Οικονομικών της Ερεισμάτων. *ResearchGate*.
- Δεβετζής, Γ. (2016). *Το δίλημμα ασφαλείας στη σύγκρουση Ελλάδας-Τουρκίας, υπό το πρίσμα των θεωριών του Αμυντικού και Νεοκλασικού Ρεαλισμού, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*.
- Καραγιάννης, Μ. (2018). Η Πρόκληση του Νέου Πολιτικού Ισλάμ. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. Ανάκτηση από <http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/i-proklisi-toy-neoy-politikoy-islam> [Accessed 10 November 2021]
- Πατέλος, Κ. (2006). *Το σύγχρονο Ισλάμ: η συνάντηση με τη Δύση, Μια ιστορική και πολιτική προσέγγιση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Ραπτόπουλος, Ν. (2020). Η Εσωτερική και Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας: Από τον Κεμαλισμό στο Νεοοθωμανισμό. Στο Α. Γκόφας, Γ. Α. Ευαγγελόπουλος, & Μ. Κοπά (Επιμ.), *Ένας Αιώνας Διεθνών Σχέσεων 1919-2019*. Αθήνα: Πεδίο Α.Ε.
- Τριανταφύλλου, Δ., & Φωτίου, Ε. (2010). *Η Τουρκική εξωτερική πολιτική την εποχή του ΑΚΡ, Προς μια Pax Ottomana*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Χασανδρινός, Κ. (2020). Μουσουλμανική Αδελφότητα: Το όχημα του Ερντογάν για να κυριαρχήσει και οι υπόγειες διαδρομές του δικτύου. *ΤΑ ΝΕΑ*. Ανάκτηση από <https://www.tanea.gr/2020/09/12/politics/mousoulmaniki-adelfotita-to-oxima-tou-erntogan-gia-na-kyriarxisei-kai-oi-ypogeies-diadromes-tou-diktyou/> [Accessed 17 November 2021]